

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İSTİHDAM
İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Necat AYAZ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Gülçin GÜREŞÇİ

İZMİR - 2018

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Necat AYAZ

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Doğrudan Yabancı Yatırımlar İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği
Necat AYAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Programı

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) iç finansman kaynaklarını etkin kullanmadıkları ve istihdam sorununa köklü çözümler üretmedikleri için doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) önemli bir dış finansman kaynağı haline gelmiştir. Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de DYY’nin istihdam üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Dünya Bankası verilerinin kullanıldığı çalışmada 1990-2016 dönemi için istihdam fonksiyonu tahmin edilmiştir.

Literâtürde DYY’nin istihdam üzerindeki etkilerine yönelik birçok çalışma yapılmasına rağmen, istihdamın DYY’den olumlu ya da olumsuz etkilendiğine yönelik bir görüş birliği oluşmamıştır. DYY’nin istihdamı ne yönde etkileyeceği; DYY’nin yapıldığı ülkenin siyasi ve ekonomik durumuna göre farklılık gösterebilmektedir.

Zaman Serisi Analizi yönteminin kullanıldığı çalışma sonuçlarına göre, DYY ile istihdam arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dolayısıyla, Türkiye açısından doğrudan yabancı yatırımların istihdama katkısını artırmak için en kritik nokta, DYY’nin istihdam artırıcı sektörlerle yönelmesi ve bu sektörlerde DYY yapılabilmesi için gerekli avantajların sağlanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, İstihdam, Zaman Serisi Analizi.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Effect of Foreign Direct Investment on Employment: Turkey Case

Necat AYAZ

Dokuz Eylul University

Graduate School of Social Science

Department of Economics

Economics Program

Since developing countries do not use their domestic financial resources effectively and produce radical solutions for the problem of employment, Foreign Direct Investment (FDI) has become an important external financing source for these countries. The main purpose of this study is to investigate the effects of FDI on the employment in Turkey. Using data from The World Bank, employment function estimated for the 1990-2016 period.

Despite a lot of study in literature for the impact of FDI on the employment, there is not a consensus how employment affected: positive or negative. How FDI affect the employment may differ according to the political and economic situation in a country.

According to the study results that found by using Time Series there is a relationship between FDI and employment. Therefore, in terms of Turkey the most critical point for increasing the effect of foreign direct investment on the employment is that, the FDI should be directed towards the industries or production sectors and the necessary advantages must be provided.

Keywords: Foreign Direct Investment, Employment, Time Series Analysis,

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İSTİHDAM İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
EKLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE BU YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİ

1.1.YABANCI YATIRIMLAR: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ÖNEMİ	3
1.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ÇEŞİTLERİ	5
1.2.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	6
1.2.1.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket	6
1.2.1.2. Şirketler Arası Birleşmeler ve Satın Almalar	7
1.2.1.3. Stratejik Birleşmeler	9
1.2.2. Yapılan Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	10
1.2.2.1. Yeşil Alan Yatırımları	10
1.2.2.2. Kahverengi Alan Yatırımları	11
1.2.2.3. Birleşme ve Satın almalar	11

1.2.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	12
1.2.3.1. Dikey Doğrudan Yabancı Yatırımlar	12
1.2.3.2. Yatay Doğrudan Yabancı Yatırımlar	13
1.2.4. Yapılan Yatırımın Amacına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	13
1.2.5. Diğer Doğrudan Yabancı Yatırımlar	14
1.2.5.1. Yeniden Yatırılan Kazançlar	14
1.2.5.2. Transfer Fiyatlandırılması	15
1.3. SERMAYE İHRAÇ EDEN ÜLKE VE YATIRIMCILAR AÇISINDAN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR	16
1.4. YATIRIMA KONU OLAN ÜLKELER AÇISINDAN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR	18
1.5. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE BU YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME	19

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR – İSTİHDAM İLİŞKİSİ VE TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN SEYRİ

2.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR – İSTİHDAM İLİŞKİSİ	21
2.1.1. İstihdamın Tanımı	21
2.1.2. İstihdam İle İlgili Kavramlar	22
2.1.2.1. Tam İstihdam	22
2.1.2.2. Eksik İstihdam	22
2.1.2.3. Aşırı İstihdam	23
2.1.3. Teorik Açıdan İstihdam	23
2.1.3.1. Klasik İstihdam Teorisi	25
2.1.3.1.1. Mahreçler Kanunu (Say Yasası)	26
2.1.3.1.2. Ücret Teorisi	26
2.1.3.2. Keynes ve Modern İstihdam Teorisi	27
2.1.4. DYY’nin İstihdam Etkilerini Açıklamaya Yönelik Teoriler	28
2.1.5. Türkiye’de DYY’lerin İstihdam Üzerindeki Etkisinin Önemi	31

2.2. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ	31
2.2.1. Türkiye’de DYY’lerin Tarihsel Gelişimi	31
2.2.1.1. 1980 Öncesi Dönem	33
2.2.1.2. 1980 Sonrası Dönem	35
2.2.2. 2000 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkisinin Sektörel Açıdan Tarihsel Gelişimi	36
2.3. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: EKONOMETRİK BİR UYGULAMA

3.1. AMPİRİK LİTERATÜR BULGULARI	47
3.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZ	52
3.4. VERİ VE AMPİRİK YÖNTEM	55
3.5. AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR	60
SONUÇ	68
KAYNAKÇA	71
EKLER	

KISALTMALAR

Ar-Ge	Araştırma Geliştirme
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
DYSY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
EKK	En Küçük Kareler Yöntemi
GH	Gregory – Hansen Eşbütünleşme Testi
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
OLS	En Küçük Kareler Yöntemi
IFC	Uluslararası Finansman Kurumu
DB	Dünya Bankası
FIAS	Yabancı Yatırımlar Danışmanlık Hizmetleri
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
TL	Türk Lirası
DYYK	Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ZA	Zivot – Andrews Bilim Kök Testi

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin İstihdamın Nicelik, Nitelik ve Konumu Üzerindeki Potansiyel Etkileri	s. 30
Tablo 2: 1929 Yılında Türkiye’de Yerli ve Yabancı Şirketlerin Durumu	s.33
Tablo 3: Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye (1950-1960)	s.34
Tablo 4: 6224 Sayılı Yasa Kapsamında Gelen Yabancı Sermaye Miktarı (Milyon Dolar)	s.35
Tablo 5: 1980-2000 Dönemi Türkiye’ye DYY Girişleri (Milyon \$)	s.36
Tablo 6: 2010-2014 Döneminde İSO 500 Şirket Listesine Giren Yabancı Sermayeli Şirketlerin İstihdam Ettikleri Ücretle Çalışan Sayısına Göre Sıralaması	s.41
Tablo 7: İstihdam Aktivitesi ve Yabancı Sermaye İSO İlk 500 Şirket (2003 ve 2014 Yılı Karşılaştırmalı)	s.42
Tablo 8: Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörel Dağılımı	s.43
Tablo 9: Birim Kök Testi Sonuçları	s.62
Tablo 10: Zivot – Andrews Birim Kök Testi Sonuçları	s.64
Tablo 11: Gregory –Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları	s.65
Tablo 12: İstihdam Modelinin Uzun Dönem Tahmin Sonuçları, Bağımlı Değişken: <i>Uit</i>	s.66
Tablo 13: Granger Nedensellik Testi Sonuçları	s.67

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1:** 2000-2014 yılları arasında (NACE Rev.2) sınıflandırılmasına göre İSO ilk 500 şirket listesine giren şirketlerin çalıştırdıkları ücretle çalışan sayılarında yabancı sermayeli şirketlerin payı (%) s.37
- Şekil 2:** (NACE Rev.2) sınıflandırılmasına göre İSO ilk 500 şirket listesine giren yabancı sermayeli şirketlerin toplam istihdam içindeki ortalama paylarının imalat alt sektörlerine dağılımı (2000-2014) s.38
- Şekil 3:** İstihdam ve FDI Değişkenlerinin Zamana Karşı Grafiği s.61
- Şekil 4:** Hükümet Harcamaları ve Dış Ticaret Açığı Değişkenlerinin Zamana Karşı Grafiği s.61
- Şekil 5:** Kişi Başına RGDP Değişkeninin Zamana Karşı Grafiği s.62

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Doğrudan Yabancı Yatırım- İstihdam Literâtür Özeti ek s. 1

Ek 2: 2012-2016 Dönemi Türkiye'ye DYY Girişleri (Milyar \$) ve Kuruluş
Türlerine Göre (Yeni, İştirak, Şube) Uluslararası Sermayeli Şirketlerin
Sayısı ek s.5

GİRİŞ

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) özellikle makroekonomik büyüklükler olan istihdam ve ihracata katkı açısından Türkiye için kritik öneme sahiptir. Doğrudan yabancı yatırımların istihdama etkileri, yatırımın yapıldığı ülkenin gelişmişlik düzeyi, ekonomik yapısı, DYY'lerin miktarı, türü, yapıldığı sektör ve geliş amacına göre farklılıklar gösterebilmektedir.

Ekonominin küreselleşmesi ile birlikte değişen ürün seçenekleri ve üretim tekniklerine adapte edilebilir ürünlerin imal edilmesiyle birlikte sermaye mobilitesi gittikçe önem kazanmıştır. Söz konusu bu dönemde dünyadaki ekonomik sistemlerde köklü değişimler gerçekleşmiştir. Finansal piyasaların önemli ölçüde liberalize olması ve sermaye hareketleri önündeki tüm engellerin kalkmasıyla birlikte gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) liberal politikalar uygulayarak uygulanan bu politikalar sonucunda istihdam yapıları da önemli ölçüde değişmiştir.

DYY'nin yapıldığı ev sahibi ülkenin istihdam yapısı üzerindeki etkileri doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır; yeni şirket kurulması şeklinde gerçekleşen DYY istihdama doğrudan etkileri nedeniyle istihdam üzerinde pozitif etki yapması beklenilmektedir. Aynı zamanda sektörel bağlantılar nedeniyle de DYY istihdamı dolaylı olarak etkileyebilmektedir. OECD 2016 Raporuna göre Türkiye %10,4 ile 34 OECD ülke arasında işsizliğin en fazla olduğu beşinci ülke olurken, %51'lik oranla ise istihdamın en düşük olduğu ülke olmuştur. 2000 sonrası Türkiye'de işsizlik ortalaması yüzde 10 civarındadır.

Yapılan bu çalışmanın amacı DYY'lerin istihdam üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Öncelikle çalışmada kullanılan değişkenlerin durağan olup olmadıklarını anlayabilmek için birim kök testleri uygulanmıştır. Daha sonra zaman serisi analizi yöntemi kullanılarak ilk olarak Zivot-Andrews (ZA) testi ile zaman serilerindeki kırılmalar belirlendikten sonra Gregory-Hansen (GH) testi ile değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi incelenmiştir. Son olarak da değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını ve yönünü saptamak için Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır.

Ekonometrik bir araştırmada yapılacak araştırmaya bağlı olarak doğru bir ekonometrik yöntem seçmek son derece önem taşımaktadır. Çalışmada ekonometrik

yöntem olarak Zaman Serisi Analizi yöntemi seçilmiştir. Zaman serisi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarda en önemli amaç öngörü yapmaktır. Fakat geleceğe dönük yapılan bu öngörünün güvenilir sonuçlar verebilmesi seçilecek verilerin güvenilirliğine bağlıdır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada “DYY istihdam üzerinde pozitif bir korelasyona sahiptir” şeklinde bir hipotez kurulmuş ve test edilmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde teorik açıdan DYY’ler incelenmiştir. İkinci bölümde öncelikle DYY ile istihdam arasındaki ilişki incelenmiştir. Daha sonra 1980 öncesi dönem için doğrudan yabancı yatırımların tarihsel gelişimi ele alındıktan sonra, 1980 sonrası dönemde İSO ilk 500 şirket listesine giren yabancı sermayeli şirketlerin verileri kullanılarak Türkiye açısından DYY’lerin istihdam üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Son olarak bu yabancı sermayeli şirketlerdeki istihdamın imalat alt sektörlerine dağılımı ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye’de istihdam değişkeni, DYY, hükümet harcamaları, dış ticaret açığı ve kişi başına reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) gibi göstergeler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sonrasında âmpirik analiz, bulgular ve sonuçlara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE BU YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİ

Bu bölümde DYY'lerin sınıflandırılması yapılmadan önce, DYY'lerin tanımı ve önemi üzerinde durularak, DYY'nin ülke tercihinde etkili olan faktörler incelenecektir. Daha sonra, DYY'yi açıklamaya yönelik teoriler literatürdeki teorik ve âmpirik katkılar dikkate alınarak değerlendirilecektir.

1.1.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ÖNEMİ

DYY'yi tanımlarken özellikle dikkat çekilen husus, bu yatırımların yabancı bir ülkede yapılmış olması ve yapılan bu yatırımın ülke ekonomisini olumlu veya olumsuz anlamda etkileyip etkilemediğidir. Bununla birlikte DYY yapılırken şirketin asıl amacı emeğin verimliliğinin yüksek, ücretlerin düşük olduğu ucuz işgücünün bulunduğu ülkelerde yatırım yapmaktır. Günümüzde küreselleşen ekonomide ise çokuluslu şirketler sayesinde söz konusu yatırımın belli bir aşaması bir ülkede, tamamlayıcısı olan diğer aşamalar başka bir ülkede yapılabilmektedir.

Yabancı sermaye, bir ülkenin yapılan yatırımın karşılığını farklı şekillerde sonradan ödeyerek başka ülkeden temin ettiği, kısa süre içerisinde ekonomik gücüne ilave edebileceği mali veya teknolojik kaynakların tümü şeklinde tanımlamak mümkündür (Dönmez, 2009: 4). Tasarruf açığı bulunan az gelişmiş ülkeler yabancı sermayeye daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar.

DYY'nin diğer bir tanımı ise, bir ülkedeki şirketler tarafından diğer ülkelerdeki şirketlere yapılan ve teknoloji, işletmecilik bilgisini de beraberinde getiren yatırım olarak tanımlanabilir (Karluk, 2001: 41). DYY'ler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri ve sosyal politikaları üzerinde etkili olmaya devam etmektedir.

Türkiye'de Haziran 2003 tarihinde kabul edilen DYYK yabancı yatırımları; *“Yabancı yatırımcı tarafından, yurtdışından getirilen; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na (TCMB) alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,*

şirket menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç), makine ve teçhizat, sınai ve fikri mülkiyet hakları ile yurtiçinden sağlanan; yeniden yatırımda kullanılan kâr, hasılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar, doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar, gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla; Yeni şirket kurmayı ve şube açmayı menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az yüzde 10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı ifade etmektedir” şeklinde tanımlanmaktadır (Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu [DYYK], 2003: madde 1). Borsada herhangi bir şirketin sermayesinin yüzde 10’undan fazlasına karşılık gelen hisse senedinin yabancı yatırımcılarca satın alınması, özelleştirmeler, şirket gayrimenkul alımları yabancılardan kaynaklanıyorsa DYY olarak kayda geçmektedir.

DYY’nin tanımı ülkeden ülkeye farklılık göstermesi nedeniyle ülkeler arasında istatistiklerin karşılaştırılmasında zorluklar ortaya çıkmaktadır. IMF ve OECD bu kavramı tüm ülkelerde geçerli olabilecek şekilde tanımlamışlardır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) tanımlamasına göre; DYY bir ülke vatandaşı veya kurumun (yabancı yatırımcı) başka bir ülkede sürekli kâr elde etme amacıyla yatırım yapmasıdır. Burada bahsedilen sürekli kâr kavramıyla yabancı yatırımcının, yatırım yapacağı ülkede kuracağı işletmenin dönemler itibarıyla istikrarlı bir kâr elde etmesini ifade etmektedir.

Bazı ülkelerde ise yatırım konusunun DYY olarak tanımlanabilmesi için bir kısım kriterlerin bir arada bulunması gerekir. Bu kriterler aşağıdaki gibidir:

- Yönetim alanında temsil hakkı,
- Politik karar alma sürecine doğrudan katılım,
- Şirketler arası ilişki ağını genişletmek,
- Yerli ve yabancı personeller arasındaki dengenin sağlanması, yer değiştirmenin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi,
- Gerekli teknik bilginin elde edilmesi,

DYY’ler Türkiye ekonomisinin küresel düzeye ulaşmış ekonomilerle rekabet edebilmesi için kilit bir öneme sahiptir. Türkiye’de yapılan DYY gelişmiş ekonomiler seviyesine ulaşmadıkça, Türkiye ile gelişmiş ekonomiler arasındaki gelir

farkını kapatmak mümkün gözükmemektedir. Bir diğer önemli husus ise ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmek için tasarruf açığının nasıl kapatılacağıdır.

Bir ülkede ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmek için, temel şartlardan ikisi; tasarrufların kullanılması ve ülke dışındaki yabancı tasarrufların ülkeye çekilmesidir. Bunu sağlamak için ülkeler dış borçlanmaya gider veya ülkeye yabancı sermaye çekmek için gerekli hukuki ve ekonomik ortamı sağlar. Dış borçlanmaya başvurulması durumunda, uzun dönemde borç faiz ödemeleri artacağından ekonomiye maliyeti daha fazla olacaktır. Dolayısıyla, GOÜ'lerin çoğu tasarruf açığını DYY ile kapatmaktadır. Bu ülkelere örnek olarak Sahra Altı Afrika ülkeleri gösterilebilir. Bir ülkede gerçekleşen DYY'lerin miktarının yanında hangi tür DYY yapıldığı da önem taşımaktadır. DYY'lerin çeşitleri ve bu yatırımların gerçekleşmesi için gerekli koşullar çalışmanın devam eden kısmında DYY çeşitleri başlığı altında incelenmiştir.

1.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ÇEŞİTLERİ

Ödemeler bilançosunda yabancı yatırımlar özelliklerine göre sınıflandırılmaktadır. IMF stoklar ve akımlar arasında ayırım yaparak ödemeler bilançosunu oluşturmaktadır. Böylece DYY'lere ait istatistikler şeffaf bir şekilde sunulmaktadır.

Buckley ve Casson (1976) firmaların yatırıma giriş kararı aşamasında rekabet gücünün yanında piyasa yapısının da önemli olacağını vurgulamışlardır. Caves (1974: 8)'e göre bir çokuluslu şirket yapılacak yatırıma uygun pazar yapısı nedeniyle farklı ülkelerde benzer malları üretmek için veya herhangi bir malın benzer üretim süreçleri nedeniyle DYY yapmaktadır. Bu durum sırayla dikey genişleme ve yatay genişleme olarak adlandırılır. Bunun sonucunda ortaya ölçek veya kitle ekonomileri çıkmaktadır. Yatırım türlerinden yapılan yatırımın mülkiyet durumuna göre doğrudan yabancı yatırımlar mülkiyet avantajı ilkesinden hareketle gerçekleşmektedir.

1.2.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Mülkiyet avantajı¹, bir ÇUŞ'nin neden yabancı piyasalarda yatırım yapma isteğinde olduğunu açıklamaktadır (Görmezöz, 2007: 9). Firmalar yatırım kararını verirken yabancı ülkelerde emek verimliliği, kar elde etme, kiralama gibi motifleri değerlendirirler.

Özellikle ülkeyi doğrudan yabancı yatırımlar açısından çekim merkezi haline getirmek isteyen devletlerin bu açıdan yabancı yatırım yapmak isteyen yatırımcıların mülkiyet haklarını güvence altına almaları gerekmektedir. Rekabet koşulları açısından yerli firmalarla yabancı firmalar arasındaki denge sağlanmalıdır. Mülkiyet avantajında temel amaç yatırım sürecinde işgücü maliyetlerini düşürmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların akışını belirleyen ev sahibi ülke faktörlerinin en önemlilerinden bir tanesi de mülkiyet haklarının korunmasıdır. Yerel firmalara sağlanan olanaklar yabancı sermaye yatırımcılarına sağlandığı takdirde yabancı yatırımcı yatırım yapacağı ülkede kendini güvende hissedecek, böylece ev sahibi ülke yabancı yatırımlardan daha fazla yararlanmış olacaktır. Mülkiyet durumuna göre DYY'nin ilki olan "ortak girişim ve tam mülkiyete dayalı bağlı şirket" yatırım türünde yatırımcının yatırım yapacağı ülkede yeterince bilgi sahibi olmadığı veya asimetrik bilgi² tuzağına düştüğü için yüksek risk üstlenmesi yatırımcının en büyük dezavantajıdır.

1.2.1.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket

Ortak girişim; birden fazla yabancı yatırımcının bir araya gelerek yatırım yapıldığı ülkede ortak bir işletme kurmasıdır. Yatırımcının tek başına işletme

¹ Mülkiyet Avantajı Kavramı, Bir Firmanın ölçek avantajlarından yararlanarak yatırım yelpazesini genişletmesi anlamında kullanılmıştır.

² Asimetrik bilgi Kavramı, yatırım aşamasında özellikle satın alma ve birleşmelerde taraflardan birinin sahip olduğu bilgiye diğerinin sahip olmaması anlamında kullanılmıştır.

kurduğu yatırım türü ise “tam milkiyete dayalı bağlı şirket”tir. Ortak girişimin avantajları şunlardır (Demirel, 2006: 16):

- Daha gelişmiş bir yabancı teknolojinin ülkeye gelmesi
- Yatırım yapılan ülkelerin piyasa yapılarının kolayca tanınabilmesi
- Maliyetlerin azalarak kaynak bulmanın kolaylaşması

“Ortak girişimin en büyük dezavantajı”, ortak girişimde sermaye yatırımcısı genellikle fazla bilgi sahibi olmadığı bir ülkede yatırım yapması sebebiyle yüksek risk üstlenmektedir. Bu durum belli bir ekonomik istikrar yakalayamamış ülkelere girişilecek ortak girişim türü girişimcileri bekleyen tehlikeli durumlar yaratabilir. Mülkiyet durumuna göre DYY’nin bir diğeri ise şirketler arası birleşmeler ve satın almalarıdır. Bu yatırım türünde teknolojinin gelişmesi sonucu Dünya genelinde gerçekleşen işlem hacmine dikkat çekilmektedir.

1.2.1.2. Şirketler Arası Birleşmeler ve Satın Almalar

Günümüzde hızla değişen ekonomi koşullarında, şirketler kıyasıya bir rekabet içine girmişlerdir. Son zamanlarda küresel dünya piyasalarında şirket birleşmeleri ve satın almalar artmış ve bunun sonucunda haksız rekabetin önü iyice açılmıştır. Çünkü birleşme ve satın almalar sonucu bu şirketler ölçek ekonomilerinden yararlanarak küresel Pazar paylarını arttırma yoluyla ölçek bakımından daha küçük firmaların bu piyasalardan çekilmesine neden olmaktadır. Türkiye’deki verilere baktığımızda, 2016 yılı Birleşme ve Satın Alma Raporuna göre Türkiye’de 2016 yılında yaklaşık 7,7 milyar dolarlık 248 birleşme ve satın alma işlemi gerçekleşmiştir. Küçük işlemli girişim sermayesi işlemleri sayesinde, toplam işlem adedi geçen senelerdeki seviyesini korurken, işlem hacmi 2015’e göre %53 azalmış ve 2009 kriz yılından sonraki en düşük seviyesinde gerçekleşmiştir. Yabancı yatırımcıların işlem hacmi 2015’e göre %67’ye düşmüştür ve tarihsel olarak en düşük seviyelerinden birinde kalmıştır. Birleşme ve satın alma koşullarını etkileyen nicel faktörler aşağıdaki gibidir (Berger vd. 1997: 95-139):

- Gelecek dönem gelirleri ve firmaların büyüme hızları,
- Dağıtılan kâr payları,
- Hisse senetlerinin piyasa fiyatı,

- Hisse senetlerinin fiyat/kazanç (gelir) oranı,
- Satın alınacak firmaların defter değeri,
- Satın alınacak firmaların tasfiye değeri,
- İşleyen teşebbüs değeri,

Satın alan firmanın satın alacağı firmayı birleşme ve satın alma sürecinde ortaya çıkan bu nicel faktörleri dikkatlice inceledikten sonra birleşme ya da satın almanın gerçekleşmesi gerekmektedir. Birleşme ve satın alma süreci sonrası ortaya çıkan bazı avantaj ve dezavantajlar şöyledir (Berger vd. 1997: 95-139):

Avantajlar:

- Birleşme sonrası ölçek ekonomisinden faydalanma,
- Birleşme veya satın almanın büyük çaplı Ar-Ge faaliyetlerine olanak sağlaması,
- Birleşme sonucunda firmanın ölçeğinin büyümesi sonucu, piyasa gücü artar böylece pazarlama fonksiyonunun da etkili biçimde yürütülmesine olanak verir,
- Birleşme veya satın alma maliyet avantajı sağlayarak firmaların kârlarını arttırmaktadır. Böylece firmaların daha ucuza girdi temin etme olanağı artar.

Dezavantajlar:

- İşletmenin kontrol kaybı yaşaması,
- Kültürel farklılıklardan dolayı ortaya çıkan kültür ve çıkar çatışmaları,
- Hedeflenen gelir düzeyine ulaşılmaması,
- Ölçek büyüklüğü nedeniyle risk paylaşımının artması,

Birleşme ve sağlanacak faydanın finansal boyutu kadar yönetsel boyutun da vurgulanması gerekmektedir. Yönetim yapısının yeniden düzenlenmesi, gelişen teknoloji ile ürün / hizmet kalitesinin artırılması olumlu yönde imaj değişiminin ve rekabet avantajının elde edilmesi bu kapsamda ele alınması zorunlu olan başlıkları oluşturmaktadır. Giderek ağırlaşan rekabet koşulları karşısında şirketlerin pozisyonlarını güçlendirmek istemeleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu ağır rekabet koşulları altında konumunu daha çok güçlendirmek isteyen şirketler çoğu zaman stratejik birleşme yoluna gitmektedirler.

1.2.1.3. Stratejik Birleşmeler

Küreselleşme olgusunun küresel ekonomiye hâkim olmasıyla beraber haksız rekabetin artması, firmaların piyasada varlıklarını sürdürebilmelerini güçleştirmiştir. Haksız rekabetin gerçekleştiği böyle bir ortamda firmaların ayakta kalabilmesi, firmanın gelecek stratejisine yönelik doğru karar alabilme ve bu kararların doğru zamanda uygulanabilmesine bağlıdır. Piyasalarda rekabet koşullarının bu kadar zorlaşması firmaları stratejik ortaklık yapmaya zorlamaktadır. Bu doğrultuda işletmeler sermayeyi, maliyetleri, teknolojiyi belki de en önemlisi risk paylaşımını yaparak varlıklarını sürdürmeyi tercih etmek durumunda kalmaktadırlar (Titiz vd. 2007: 118). Buradaki risk kavramı, tek başına bir şirketin risk almasından ziyade birden fazla şirketin risk alarak risk paylaşımı yoluna gitmeleridir. Finansal piyasalardan bir örnek verecek olursak, portföy çeşitlendirilmesi sonucu yatırımın bir finansal varlığa yönelik yapılması yerine, portföydeki birden fazla finansal yatırım aracına yatırım yapılarak riskin bu yatırım araçları arasında dağıtılması durumudur.

Böylece firmalar maliyetlerini düşürerek, risk paylaşımı yaparak kârlarını maksimize etmeye çalışırlar. Aksi takdirde, günümüzde küreselleşen ekonomiler sonucunda ortaya çıkan ÇUŞ'ler, küresel düzeyde rekabet etme gücüne sahip olamayan yerel işletmelerin maliyetlerini bile karşılayamamasına ve bir süre sonra bu işletmelerin piyasadan çekilmelerine neden olacaklardır. Böyle bir durumda, ülkelerdeki ekonomi politikalarının etkinliği artırılarak, DYY'leri ülkeye çekmek için, yerel işletmelerin rekabet gücünü korumaya yönelik tedbirlerin alınması ve bu işletmelere katma değeri yüksek malları üretmeye yönelik teşviklerin verilmesi ülke ihracatını da olumlu yönde etkileyecektir. Düşük bir yatırım türü olan yatırımın yeni işletme yaratmasına göre DYY, yatırımı istihdam ile ilişkilendirmektedir. Bu yatırım türünde yapılan yatırımın iş alanı yaratıp yaratmamasına dikkat çekilmektedir.

1.2.2. Yapılan Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yapılan yatırım ev sahibi ülkede yeni bir iş alanı yaratıyorsa yapılan yatırım yeni işletme yaratmıştır; iş alanı yaratmamışsa yapılan yatırım yeni işletme yaratmamıştır. Bazı yatırımlarda ise iş alanı yaratmasından ziyade, işten çıkarmalar bile söz konusu olabilmektedir. Satın alma şeklinde gerçekleşen bir yatırımda, yeni yatırımcının isteği doğrultusunda görev dağılımının yeniden gerçekleşmesi işten çıkarmalara neden olabilmektedir. Bu tür yatırımlarda yatırımın yapıldığı ülkede yeni bir tesis kurulmaktadır.

Yatırımlara engel teşkil eden faktörlerin ortadan kaldırılması, yatırımcıların da istekleri dikkate alınarak yapılacak düzenlemeler bu tür yatırımları daha da arttıracaktır. Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte, ülkeler DYY'den daha çok yararlanmak için teşvikler vermeye başlamış, özendirici düzenlemeler yapılmış, sözleşmelerin güvence altına alınması gibi hukuki düzenlemeler yapmışlardır. Yapılan yatırımın yeni işletme yaratmasına göre doğrudan yabancı yatırımlar; yeşil alan yatırımları, karma bir yatırım türü olan kahverengi alan yatırımları, birleşme ve satın almalar olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

1.2.2.1. Yeşil Alan Yatırımları

Yatırımın yapıldığı ülkelerde iş imkânları yaratılmışsa bu tür yatırımları “yeşil alan yatırımları” olarak tanımlamak mümkündür (UNCTAD, 1995: 145). Yeşil alan yatırımlarının bazı özellikleri aşağıda verilmiştir. Bu yatırım türünün;

- Sıcak para gibi oynak olmaması ve kalıcı olması,
- Ülkeye döviz kazandırması,
- Teknolojiyi getirmesi,
- Yeni fabrikalar kurularak iş olanaklarının yaratılması,
- Sermaye stokunu ve üretim kapasitesini arttırması gibi özellikleri vardır.

Bu tür yatırımlar daha çok gelişmekte olan ülkeler (GOÜ)'de ucuz işgücünün bulunduğu bölgelerde yoğunluk kazanırlar. Bu tür yatırımlarda işletmelerin amacı getirdiği teknoloji bakımından, verimliliğe dayalı üretim metodu ve ileriye dönük

proje üretebilen yönetim anlayışıyla yeni bir işletme açmaktır. Bu tür yatırımların en önemli dezavantajı ise yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke pazarına girişlerin çok yavaş olmasıdır. Özellikle GOÜ açısından doğrudan yabancı yatırımlarının “yeşil alan yatırımları” şeklinde olması önemlidir. Çünkü “yeşil alan yatırımları” istihdamı arttırır, yani işsizlik azalır ve üretim kapasitesi genişler. Böylece, “yeşil alan yatırımları” geliştirmekte olan ülkeler için eksik istihdam koşullarını gidererek olumlu bir etki yaratmasının yanında üretim kapasitesini genişleterek tam istihdam koşullarında büyüme sürecine de katkıda bulunmuş olur.

1.2.2.2. Kahverengi Alan Yatırımları

Kahverengi alan yatırımları, sıfırdan yeni yatırımlar ve satın almaların karmasıdır (Durgan, 2016: 7). Bu yatırım türünde ev sahibi ülkede satın alma gerçekleşir fakat işletmenin şekillenmesinde yabancı yatırımcının getirdiği faktörler etkindir. Kahverengi alan yatırımları, belirli kaynakların tamamının kontrolünü sağlamaya çalışan, güçlü temel yetkinliklere sahip firmalar için önemli bir yatırım stratejisidir (Meyer, 1998: 3-4).

1.2.2.3. Birleşme ve Satın almalar

Bu tip yatırım da yabancı yatırımcının başka bir ülkede yatırım yapıp istihdam seviyesinin bundan olumlu etkilenmesi beklenirken, ev sahibi ülkedeki işletme yabancı bir veya birden fazla yatırımcı tarafından satın alınmaktadır (Demirel, 2006: 18). Satın alma yapılmadan önce yapılacak yatırım projesinin getirisinin ve yatırım analizinin iyi yapılması gerekmektedir.

Birleşme ve satın almalar, yatırımın yapılacağı ülkede mevcut durumda faaliyetini sürdüren bir tesisin devralınması, satın alınması veya birleşme yoluyla ölçeğin büyütülmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Seyidoğlu, 1999: 601). Şirket birleşmeleri, yabancı sermayeli bir şirket ile yerel sermayeli bir şirketin eşit koşullarda, aynı hukuki zeminde tek çatı altında birleşmesidir. Herhangi bir şirketin satın alımı ise, farklı bir şirkete ait hisse senetlerinin çoğunluğunun satın alınmasıdır.

1.2.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Üretim zincirindeki yerine göre DYY'ler dikey DYY'ler ve yatay DYY'ler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu tür sınıflandırmada dikkate alınan kriter yatırımın ülke içinde mi yoksa uluslararası mı yapıldığıdır. Dikey DYY, faktör verimliliğinin yüksek olduğu ülkelerde gerçekleştiği için uluslararası özelliğe sahipken, yatay DYY dışa kapalı ekonomilerde iç pazar hedefine yönelmektedir. Bu yüzden yatay DYY uluslararası yatırım değil de yerel (ulusal) yatırım olarak tanımlanabilir.

1.2.3.1. Dikey Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Dikey DYY, herhangi bir firmanın üretim silsilesindeki coğrafi yerleştirilmesini içermektedir. Düşük ücretle işçi çalıştıran yabancı ülkelerdeki ortaklar, emeğin yoğun olarak kullanıldığı ara ürünler üretmekte ve bu ürünler sonraki süreçte yüksek ücretle işçilerin çalıştığı ülkelere, özellikle de ana şirketin bulunduğu ülkeye gönderilmektedir. Üretim sürecinde sermayenin yoğun kullanıldığı aşamalar ise, sermaye açısından daha zengin ülkelerde gerçekleşmektedir. (Özcan ve Arı, 2010: 72). Düşük ücretli ülkelerde emek yoğun üretim süreci (Emeğin Marjinal Ürünü = Ücretler)³, dikkate alınacaktır. Sermayenin Marjinal Etkinliğinin⁴, yüksek olduğu ülkelerde ise, üretim sürecinde sermayenin yoğun olduğu aşamalar gerçekleşecektir.

Lim ise, maliyetin minimum seviyeye indirgenmesini hedefleyen dikey DYY'leri hammadde arayan DYY olarak da tanımlamaktadır (Lim, 2001: 12). Ülkelerde faktör fiyatlarının farklı olması ve teknolojinin gelişme düzeyi bu yatırımları etkilemektedir.

³ (Emeğin Marjinal Ürünü=Ücretler) yabancı yatırımcı yatırım kararını alırken bu eşitliğin hangi düzeyde gerçekleştiği, yatırım yapacağı ülkede ücret seviyesinin verimlilik ile ilişkisinin tespiti açısından önem taşımaktadır.

⁴ Sermayenin Marjinal Etkinliğinin yüksek olması, yatırım kararı aşamasında yapılacak olan yatırımdan elde edilecek getirinin alternatif getirilere (faiz oranından elde edilecek getiri) oranla daha fazla olmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla, yabancı yatırımın yapıldığı ülkedeki istikrarlı ve tutarlı faiz politikaları, yabancı yatırımcının yatırım kararı aşamasında etkili olabilmektedir.

Dikey DYY faktör verimliliğini ucuz doğal kaynaklar, zengin hammadde, ucuz emek gibi nedenlerle arttırır (Akar, 2010: 22). Dolayısıyla, ülkeler hammadde zenginliği, işgücü ucuzluğu, doğal kaynakların zenginliği açısından farklılıklar gösterdiği için her ülke farklı yatırım türlerini çekebilmektedir.

1.2.3.2. Yatay Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Pazara hizmet vermeyi amaç edinen DYY ise yatay şekilde gerçekleşen DYY olarak nitelendirilebilir. Bu tür yatırımların temel amacı, pazara yönelik yapılan üretim esnasında ortaya çıkan maliyetleri minimum düzeye indirmek ve/veya da değişen şartlara ve tercihlere göre rekabeti arttırmaktır (Lim, 2001: 11). Dış ticarete yönelik korumacı politikaları izleyen ve iç piyasalarda haksız rekabete karşı devletin önlem aldığı ülkelerde, ÇUŞ bu tür yatırımları tercih ederler.

Yatay DYY, bazı durumlarda Pazar arayan DYY şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu yatırım türü müşterilere yakın olması açısından avantaj sağlamaktadır (Coşkun, 2001: 111). Yatırımı yapan işletme ile hedef müşteri kitlesi arasındaki ara maliyetler sıfırlanır, böylece kâr maksimize edilmiş olur.

1.2.4. Yapılan Yatırımın Amacına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yapılan yatırımın amacına göre doğrudan yabancı yatırımlar kendi içinde beşe ayrılır:

a) Piyasaya Yönelik (Yatay Yatırım) Yapılan Yabancı Yatırımlar:

- İç piyasa genişliği
- Ekonomik istikrara bağlı olarak büyüme oranı
- Piyasaların bütünleşmesi
- Tüketici kalıpları
- Piyasa yapısı
- Yerli işgücünün kalitesi

b) Kaynağa Yönelik Yapılan Yabancı Yatırımlar:

- Hammaddeler

- Düşük maliyet
- Vasıfsız emek

c) Verimliliğe Yönelik (Dikey Yatırım) Yapılan Yabancı Yatırımlar:

- Emeğe indirgenmiş kaynak ve varlık maliyetleri
- Ulaştırma olanakları ve üretim sürecinde faktör maliyetleri
- Ölçek ekonomilerinin bölgesel bütünleşmesi

d) Varlığa Yönelik Yapılan Yabancı Yatırımlar:

- Nitelikli emek gücünün varlığı
- Kaliteli kurum ve kuruluşların varlığı
- Eğitimli işgücünün varlığı
- Ar-Ge ve DYY faaliyetlerine verilen önem

e) Siyasi ve Kurumsal Alana Yönelik Yapılan Yabancı Yatırımlar:

- Politik sistem, yabancı yatırımlara karşı devletin tutumu, Sosyo-ekonomik gruplar arasındaki gerginlik, kanun ve düzen,
- DYY ile ilgili uluslararası anlaşmalar,
- DYY ve ticaret politikalarının tutarlılığı,
- Kültürel faktörler ve yaşam kalitesidir.

1.2.5. Diğer Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Diğer doğrudan yabancı yatırımlar yeniden yatırılan kazançlar ve transfer fiyatlandırılması olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.2.5.1. Yeniden Yatırılan Kazançlar

Yeniden yatırıma teşvik etmeyi cesaretlendiren faktörlerden ilki, karşılaştırmalı yatırım fırsatlarıdır. Ulus ötesi şirketler yurtdışından gelir elde ettiklerinde, bu geliri ya bağlı şirkete aktarırlar ya da ev sahibi ülkede veya üçüncü ülkelerde finansal projelere yatırım yaparlar (Lundan, 2006: 41). Burada şirketin yeniden yatırımı aynı ülkede mi yapacağı, üçüncü ülkeler de yeni bir alanda mı yapacağı, yoksa şirketin sermayesine mi ekleyeceği yapılan değerlendirmeler sonucunda kararlaştırılır. Bir diğer faktör ise, elde edilen kârı sermayeye eklemektir.

Bu da yatırım ortaklarının hisse paylarının farklı olması ve firmaya ait farklılıklardan etkilenmektedir.

Bu tür yatırımlarda toplam kârın temettü olarak dağıtılması yerine kazanç, yatırımcılara hisse senetleri oranında öz kaynaklara aktarılır (IMF ve OECD, 2003: 157). Bu durumun nedeni; kazançların yatırım yapılan ülke dışına çıkarılmasının önünde engellerin bulunması ve yatırımcıların yeni iş alanlarına yatırım yapıp ölçek büyütme istekleridir (Eurostat, 2005: 144). Elde edilen bu kazançlar doğrudan öz sermayeye eklendiği için firmanın ölçeği büyümekte böylece emek talebi yani istihdam edilecek kişi sayısı artmaktadır.

1.2.5.2. Transfer Fiyatlandırılması

Transfer fiyatlandırılması, mal veya hizmet alım satımında uygulanan fiyat veya bedeli ifade etmektedir. Dolayısıyla, transfer fiyatlandırılmasında uygulanacak fiyat veya bedelin belirlenmesi önem taşımaktadır.

İşletme bilgi ve kontrol sistemini dizayn etmek ve uygulamak için, transfer fiyatlandırılması süreci yaygın ve önemli bir problem teşkil etmektedir (Colbert ve Spicer, 1995: 423). Bu nedenle transfer fiyatlandırılması sürecinde yol haritası iyi belirlenmelidir. Transfer fiyatlandırılması sürecinde yol haritası belirlenirken ilk aşamada sürecin çok iyi tanımlanması ve analiz edilmesi gerekmektedir. Bu aşamada transfer fiyatlandırma fonksiyonu ve organizasyonu belirlendikten sonra yetki ve sorumluluğun dağılımı, etkin bir kontrol sistemi gerekmektedir. İkinci aşamada ise transfer fiyatlandırma stratejisi belirlenmelidir. Bu aşamada tanımlar ve öncelikler, yaklaşım ve çalışma planı belirlenmelidir. Nasıl bir yöntemin seçileceği üçüncü aşamada belirlenecektir. Uygulanacak yöntem seçildikten sonra, diğer transfer fiyatlandırma politikalarıyla entegrasyon sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmelidir. Uygulama aşaması en karmaşık aşamadır. Fonksiyon/sektör analizi, ekonomik analiz ve kıstaslar, imzalanan grup içi anlaşmalar ve yöntemlerin uygulanması bu aşamada gerçekleşmektedir. En son aşama olan belgeleme aşamasında, doküman yapısı ve kapsamı gözden geçirme politikaları ve prosedürleri yapıldıktan sonra transfer fiyatlandırma sürecinde iyi bir yol haritası belirlenmiş olacaktır.

Dünya üzerindeki her üç ticari işlemde ikisi transfer fiyatlandırılması kapsamına girmektedir. Küresel ekonomide yerel pazarların küresel pazarlara dönüşmesi, yatırım ortamının yatırımcının tercihleri doğrultusunda gelişmesi ve ülkeler arası sermaye dolaşımının artış göstermesi sonucu, transfer fiyatlandırılmasının gün geçtikçe önemi artmaktadır. Bu durum birden fazla ülkede faaliyet gösteren ÇUŞ üzerinde çok önemli vergisel sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla, ÇUŞ aracılığıyla sermaye ihraç eden ülkeler yatırım yapacakları ülkelerde yatırım yaparken; iç pazarın yapısı, işgücü maliyetleri, mali avantajların sağlanıp sağlanmadığı gibi hususları dikkate almaktadırlar.

1.3. SERMAYE İHRAÇ EDEN ÜLKE VE YATIRIMCILAR AÇISINDAN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Dünya genelinde küresel ekonomilerin ortaya çıkmasının ardından, yabancı sermayenin ülke ekonomilerine katkıları daha belirgin hale gelmiştir. Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte yabancı sermayenin önündeki tüm engeller kalkmış, ülkelerdeki tüketim kalıpları benzerlik göstermeye başlamıştır. Sermaye ihraç eden ülke açısından yatırımın yapılacağı ülkede aranan özellikler aşağıdaki gibidir:

- İç Pazarın Cazibesinin Yüksek Olması: Yabancı yatırımcı yatırım yaparken göz önünde bulundurduğu en önemli kriterlerden ilki sermayenin gideceği ülkedeki iç pazarın çekiciliğidir. Ülke pazarlarındaki en önemli unsur ise talep yapısıdır. Ev sahibi ülkede talep potansiyelinin yüksek olması DYY'leri bu ülkelere yönlendirmektedir (Çinko, 2009: 118). Yatırımı gerçekleştirecek olan yabancı yatırımcı satış hacmini iç pazar ve talep yapısına göre belirleyecektir. Yatırım yapılmadan önce talep yapısı kapsamında özellikle hangi yaş gruplarının kitle hedef olarak seçileceği, coğrafi şartlar, kültürel etkenler dikkate alınarak iyi bir iç pazar analizi yapılması gerekmektedir.

- İş Gücü Maliyetinin Düşük Olması: 1970'li yıllardan beri DYY'leri GOÜ'lere iten en temel etkenlerden biri ucuz emektir. Az gelişmiş veya GOÜ'lerin önemli özelliklerinden biri, toplam nüfusun fazla olmasıdır. Toplam nüfus içindeki genç nüfus oranının yüksek olması, ucuz işgücü anlamına geldiğinden yabancı

yatırımcıların bu ülkelerde yatırım yapmaları için özendirici bir faktör olmaktadır. Oliver Williamson tarafından geliştirilen işlem maliyetleri teorisine göre; şirketler üretim maliyeti ve işlem maliyetini minimize etmek için gerekli kriterlere göre davranırlar ve buna bağlı olarak ortaklık yapılarını belirlerler. Hod ve Young’a göre reel ücret maliyetleri sadece tam gelişmekte olan ve endüstri düzeyini tam olarak yakalamamış ülkelerde değil, aynı kümeye dâhil ülkeler içinde de farklılık göstermektedir. Bu durumda düşük teknoloji düzeyine sahip uluslararası endüstriler doğal olarak ucuz işgücünün bulunduğu ekonomilerde kurulurlar. Aynı durum teknolojinin belli bir standarda ulaştığı diğer endüstrilerde de ortaya çıkmaktadır.

- Mali Avantajların Olması: Mali teşviklerde en temel özellik yabancı yatırımcının yatırım yapacağı sektörde vergisel avantajların olmasıdır. Bu amaçla; maksimum kar hedefine yönelik teşvikler, satış hacmini arttırmaya yönelik teşvikler, ithalat teşvikleri gibi teşvikler uygulanmaktadır (Kaymak, 2005: 85-86). Uzun dönemde, yabancı yatırımlar ulusal gelir artışı yaratacaktır, buna bağlı olarak vergi gelirleri artacaktır. Dolayısıyla, hükümetlerin DYY’yi ülkeye çekmeye yönelik gerekli hukuksal ve ekonomik tedbirleri almaları gerekmektedir. Yabancı yatırımların ülke ekonomilerinde son derece etkin olması sonucu, yerel pazarlar küresel pazarlara dönüşmüş, küresel pazarlar arasındaki sınırlar tamamen ortadan kalkmıştır ve gelişen teknoloji sayesinde firmalar gelişen bu teknolojiyi kullanarak bilgisayar ortamlarında ürün geliştirme, ürünün pazarlanması, hedef kitleye ulaşma, pazar payını artırma yoluna gitmişlerdir. Sermayeyi ihraç eden ülkelerin yatırım yapacakları ülkelerde aradığı özelliklerin yanısıra, yatırımın yapıldığı ülkelerin bu yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek için gerekli ekonomik ve siyasi düzenlemeleri yapmaları gerekmektedir. Nitekim yatırımın yapıldığı bu ülkeler ekonomik ve sosyal açıdan çok büyük ilerlemeler kaydedebilmektedir. Yatırımların ev sahibi ülkede yarattığı avantajlar “yatırıma konu olan ülke açısından DYY” başlığı altında incelenmiştir.

1.4. YATIRIMA KONU OLAN ÜLKELER AÇISINDAN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

DYY'ler küresel ülke ekonomileri için refah ve kalkınmanın anahtarlarından biri olarak görülmektedir. Ülkeler son yıllarda önemi artan DYY'leri kendi pazarlarına çekebilmek için daha çok uğraş vermektedirler. Geçmişte DYY; kronik hale gelen işsizliğe çare bulmak, üretim maliyetlerini minimum düzeye indirmek, ülkedeki döviz rezervlerini genişletmek gibi nedenlerden dolayı daha cazipti. Günümüzde ise DYY'lerden buna ek olarak, ülke içi piyasalarda rekabeti düzenleme, yeni teknolojiler elde etme gibi yeni beklentiler ortaya çıkmıştır. DYY'den ev sahibi ülkenin kazanımları şu şekilde sıralanabilir (Düzenli, 2006: 13):

- DYY'ler diğer yatırımlardan farklı olarak (pôrtföy yatırımları) akışkan değildir. Dolayısıyla, bir kriz patlak verdiğinde diğer yatırımlara oranla ülkeden daha yavaş çıkarlar. Bu da yapılan yatırımların kriz ortamında dahi daha uzun soluklu olduğunu göstermektedir,
- DYY'lerin yapıldığı ülkeler borçlanmaksızın tasarruflarını artırma imkânına sahip olurlar, böylece ülkelerin üretim kapasitesi artar,
- Yapılan DYY'ler ev sahibi ülkede yeni iş olanakları yaratmaktadır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'a göre ÇUŞ GOÜ'lerdeki istihdamın % 2'sini oluşturmaktadır,
- Yabancı yatırımcı yatırım yaptığı ülkeye üretim tekniklerini götüreceğinden; yatırımın yapıldığı ülkenin teknolojik seviyesi artacaktır. Eğer yatırımın yapıldığı ülke bu teknolojilere adapte olabilirse ancak o malı artık kendisi de üretebilir,
- DYY'lerin yapıldığı ülkelerin teknoloji seviyelerinin gelişmesiye bu teknolojiyi kullanacak işgücüne olan talep artacaktır,
- DYY'lerin yapıldığı ev sahibi ülkede sadece iktisadi çevre değişmez, aynı zamanda ülke vatandaşlarının tüketim alışkanlıkları, vatandaş ve devlet ilişkisi de değişecektir. Böylece refah seviyesi artacak, hizmetler sektörü gelişecektir (Düzenli, 2006: 13-16).

1.5. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE BU YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

GOÜ'lerin GÜ'ler seviyesine gelebilmesinin önündeki en büyük engellerden bir tanesi sermaye yetersizliğidir. Sermaye hareketlerinin dünya genelinde serbestleşmesiyle beraber ÇUŞ küresel piyasalara yönelmiş, altyapı ve hizmetler sektörünün gelişmiş olduğu ülkelerde yatırım yapmaya başlamışlardır. DYY'lerin istikrarlı ekonomiye sahip ülkeleri tercih ettiği göz önüne alınırsa; yabancı yatırımların ülkeleri ne yönde etkileyeceği ve bu etkinin derecesi bu ülkelerdeki GSYH, döviz kuru, enflasyon oranı, faiz oranı gibi makroekonomik unsurlara bağlı olacaktır.

ÇUŞ aracılığıyla küresel piyasalarda gerçekleşen DYY'nin, ülke ekonomilerine potansiyel etkileri ve gittikleri ülkelerde aradığı özellikler son yıllarda daha da belirgin hale gelmiştir. Sermaye ihraç eden ülkelerin yatırım kararı aşamasında yatırımın yapılacağı ülkedeki iç talep yapısı, işgücü maliyetlerinin düşük olması, mali avantajlar gibi unsurlar etkili olmaktadır. Bunun yanında DYY'lerin ülke ekonomilerine katkılarını, borçlanmaksızın tasarruf imkanına sahip olma, iş olanaklarının yaratılması, teknoloji seviyesinin gelişmesi şeklinde sıralamak mümkündür. Dolayısıyla genel olarak DYY'nin yapıldığı ülkelerin refah seviyesinin arttığı söylenebilir.

Türkiye üretim ve istihdam olanakları yaratan yeşil alan yatırımlarından daha fazla yararlanmak istiyorsa bu yatırımlara yönelik kısa, orta ve uzun vadede yeni stratejiler belirlemelidir. Kısa vadede DYY'ler genellikle satın alma ve birleşme şeklinde gerçekleşmektedir. Orta vadede siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması, yatırım ortamının iyileşmesine yönelik çabaların da etkisiyle özellikle DYY'lerin altyapı, hizmetler sektörüne yönelmesi beklenilmektedir. Türkiye'nin ucuz işgücü maliyeti ile DYY çeken Çin, Hindistan gibi ülkelerle rekabet gücünü ucuz işgücüne bağlaması imkânsızdır. Dolayısıyla, Türkiye'nin dünya ülkeleri ile rekabetini koruyabilmesi için Özellikle imalat alt sektörleri ve sanayi sektöründe katma değeri yüksek mallar üretmeye yönelik teknoloji getiren DYY'lere ihtiyacı vardır.

Çalışmanın ikinci bölümde DYY istihdam ilişkisi bağlamında öncelikle kavramsal ve teorik açıdan istihdam incelenecektir. DYY'nin istihdam etkilerini

açıklamaya yönelik teoriler ve Türkiye’de DYY’nin istihdam üzerindeki potansiyel etkileri analiz edildikten sonra, Türkiye’de DYY’lerin gelişimi 1980 öncesi ve sonrası dönem baz alınarak değerlendirilecektir. Daha sonra 2000 sonrası dönemde DYY’lerin istihdam üzerindeki etkisinin tarihsel gelişimi başlığı altında, İSO ilk 500 şirket listesine giren firmaların çalıştırdıkları ücretle çalışan sayılarında yabancı sermayeli şirketlerin payı ve İSO ilk 500 şirket listesine giren yabancı sermayeli şirketlerin toplam istihdam içindeki ortalama paylarının imalat alt sektörlerine dağılımı incelenecektir. Son olarak Türkiye’de DYY’lerin istihdam üzerine etkilerinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR – İSTİHDAM İLİŞKİSİ VE TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN SEYRİ

2.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR – İSTİHDAM İLİŞKİSİ

2.1.1. İstihdamın Tanımı

İstihdamın kelime anlamı hizmete hazır kişi sayısı veya bunların çalıştırılmasıdır. İstihdam ekonomik bir kavram olarak düşünüldüğünde, üretim faktörlerinin belli bir gelir düzeyini yakalamak amacıyla çalıştırılması olarak tanımlanabilir. İstihdam kavramının dar anlamda kullanılan diğer bir tanımı ise, çalışma isteğinde olan kişilerin ücret karşılığı üretim sürecine ikame edilmesi şeklindedir (Özgüven, 1996: 339). İstihdam ayrıca, üretim açısından girdi olarak kullanılan bir faktör (emek faktörü) olarak da tanımlanabilir.

Basit şekilde istihdamın başka bir tanımı ise, bireyleri üretim faktörü olarak çalıştırma anlamında kullanılmaktadır. Geniş anlamda istihdam, bir ülkedeki üretim faktörlerinin bir yıl içinde ne kadarının kullanıldığını ifade etmektedir. Dar anlamda istihdamın tanımı ise, bir yıllık dönemde bir ülkede ekonomik faaliyetlerde insan gücünün çalıştırılma derecesini gösterir (Cam, 2003: 1). Dolayısıyla, istihdamın dar anlamda tanımında üretim faktörlerinden sadece emek unsurunun dikkate alındığını görmekteyiz.

Birden çok yapısı bulunan piyasa ekonomisinde gelişen istihdam kavramı, belli faktörler açısından (üretim, verim, gelir vb.) incelenmiş ve hangi kesimin istihdam edileceğinin bu kriterler bâz alınarak belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Belli bir gelir seviyesi elde eden birey istihdam ediliyor gibi gözükabilir, fakat bu birey üretim açısından işsiz olabilmektedir. İstihdam kavramının sosyal boyutu bireyin işsiz olup olmadığına kendini inandırması görüşüne dayanmaktadır (Türkay, 2005: 236). İstihdamın bu tanımına göre, istihdam kavramı bölgelerarası sosyal ve ekonomik farklılıkları kapsayacak şekilde detaylı incelenmelidir.

2.1.2. İstihdam İle İlgili Kavramlar

İstihdam teorisi “tam istihdam”, “eksik istihdam” ve “aşırı istihdam” olmak üzere üçe ayrılır. Bu kavramlar milli ekonomideki emeğin, yani işgücünün çalışma şartlarını belirtmek amacıyla kullanılır. İktisat teorisinde tam istihdam kavramı dar anlamda kullanılmış olup emek faktörünün girdi olarak kullanılıp kullanılmadığına indirgenmiştir (Dirimtekin, 1981: 199). Tam istihdam, eksik istihdam ve aşırı istihdam kavramlarının tanımlarının yeniden tüm ayrıntıları kapsayacak şekilde düzenlenmesi ve bu kavramların yeniden iktisat literatürüne kazandırılması gerekmektedir.

2.1.2.1. Tam İstihdam

Tam istihdamı “*işgücünün istihdam hacmine eşit olduğu ekonomik durum*”, “*makro düzeyde toplam işgücü talebinin toplam işgücü arzına eşit olduğu ekonomik durum*” ve “*çalışma arzusu ve yeteneğinde olan kimselerin topluca üretime katabildikleri ekonomik durum*” şeklinde tanımlanabilir. İşgücü açısından tam istihdam kavramı, tüm üretim faktörlerinin faaliyete olduğu ve tüm kaynakların tam çalıştığı, atıl kaynak bulunmaması durumudur. (Akbulut, 2009: 62). Böylece tam istihdamla hedeflenen iki önemli ayağın, gelirin ülke vatandaşları arasında adil bir şekilde dağılımı ve kaynakların etkin dağılımı gerçekleşmektedir.

İktisat teorisine göre tam istihdam seviyesinden daha fazla üretimi arttırmanın yolu ya yatırımları arttırmak ya da emek verimliliğini yükseltmektir. Yatırımları arttırmak, iç yatırımları arttırmak yoluyla olabileceği gibi, bir ülkenin çekici faktörler sayesinde yabancı sermayeyi ülkeye çekip istihdam yaratıcı bu yatırım sayesinde üretimi arttırabilecektir (Akbulut, 2009: 63).

2.1.2.2. Eksik İstihdam

Herhangi bir ekonomide teknoloji veri iken üretim faktörlerinin tam ve etkin kullanılmaması eksik istihdam sorununu ortaya çıkarmaktadır (Akbulut, 2009: 63). Çalışma çağındaki nüfus geçimlilik ücret düzeyinde dahi geçici veya sürekli iş

bulamamaktadır Böylece, kapasite kullanım oranı belli bir düzeyin altında kalmakta üretilmesi gereken mal ve hizmetler üretilmemektedir.

Eksik istihdam durumunda, bir kısım işgücünün kendi iradesi dışında çalıştırılmaması söz konusudur. Bunun nedeni piyasadaki üretim faktörlerinin tam çalıştırılmaması veya piyasada oluşan talep yetersizliğidir (Dirimtekin, 1981: 199).

Eksik istihdam kavramı ölçüm zorlukları nedeniyle iki farklı şekilde tanımlanabilir: Zamana bağlı eksik istihdam, referans haftasında hala çalışmakla birlikte, çalıştığı iş yerinde 40 saatten daha az çalışmış olan, daha fazla çalışma isteğinde olan bireylerin toplamını ifade etmektedir. Yetersiz istihdam ise, eksik istihdamın ilk tanımına girmeyen, referans haftasında üretime fillen katkıda bulunan, son dört hafta içinde iş arayan, iş bulması durumunda iki hafta içinde çalışmaya hazır halde bulunan bireylerin toplamından oluşmaktadır (TÜİK, 2011).

2.1.2.3. Aşırı İstihdam

Bir ekonomideki üretim faktörlerinin tamamının kullanılmasına rağmen talep hala yüksekse bu durumda üretim için gereken emek talebinden daha fazla emek kullanılmalı ve üretim kapasitesi arttırılmalıdır (Akbulut, 2009: 64). Bu durumun temel nedeni ekonomide üretilen mal ve hizmetlere aşırı talep olmasıdır İktisadi okulların istihdama bakış açıları teorik açıdan istihdam başlığı altında incelenmiştir.

2.1.3. Teorik Açıdan İstihdam

Klasik ve keynesyen istihdam teorileri aynı teorik temele dayanmaktadır. Tek mallı ekonomi, ölçeğe göre sabit getiri koşulları geçerlidir. Her iki teoride de üretim koşulları üretim fonksyonu tarafından belirlenmekte ve emek talebi bu fonksyondan elde edilmektedir. Emek talebi (işgücü temini) ise kişilerin boş zaman tercihi ile işgücüne dâhil olma süreci kararı arasındaki bir tercihe dayanmaktadır. Negatif eğimli emek talep eğrisi, emeğin göreceli fiyatı veya reel ücretler, kişinin boş zaman tercihi ya da işgücüne katılım kararından etkilenmektedir.

Pozitif eğimli emek arz eğrisi → Kişi tercihini emek sürecine katılımdan yana kullanmıştır.

Negatif eğimli emek talep eğrisi → Kişi tercihini Boş zamandan yana kullanmıştır.

Emeğin göreceli fiyatı → Emeğe katılım süreci azaldıkça emeğin göreceli fiyatı artacaktır.

Reel ücretler → Reel ücretlerde artış durumunda kişi tercihini boş zamandan yana kullanmıştır. Reel ücretlerde düşüş olması durumunda ise kişi tercihini emek sürecine katılmaktan yana kullanmıştır.

Piyasada istihdam dengesi emek arz eğrisi ile emek emek talep eğrisinin kesiştiği noktada oluşacaktır. İktisat literatüründe ücret ve istihdama yönelik bir kısım iktisatçıların görüşleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Keynes (1936: 10) döngüsel ücret değişimlerine ilişkin açıklama getirmiş, parasal ücretlerin artması durumunda reel ücretlerin düşeceğini, parasal ücretlerin düşmesi durumunda ise reel ücretlerin artacağını ileri sürmüştür. Çünkü kısa dönemde bağımsız nedenlerden dolayı parasal ücretlerdeki düşüş yani reel ücretlerin artması istihdamı olumsuz etkileyeceğinden işten çıkarmalar söz konusu olduğunda işçiler ücret kesintilerini kabul etmek zorunda kalacaklardır. Ancak mârjinal gelirin artması ile birlikte reel ücretler kaçınılmaz olarak tekrar yükselecektir.

Keynes reel ve parasal ücretlerdeki döngüsel değişiklikleri emek talebindeki değişimlerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Fisher (1973)'de ise emek talebindeki değişimlerin beklenmedik fiyat değişimine neden olduğuna atıfta bulunmuştur.

Dunlop (1938)'de, Marshall'ın 1926'da yaptığı çalışmaya değinmiş, Bowley'nin kanıtlarının sonraki verilerle çeliştiğini göstermiştir. Modigliani (1977: 7) Dunlop'un kanıtlarına "Reel ücretlerin genişleme sürecinde yükseldiğini belirtmiş ve bu argümanını Keynes ve klasik ekonomisyenlerin ücret rijitliği ve rekabetçi ücret belirlenmelerine karşı ileri sürmüştür."

Hall (1977)'de işsizliğin talep şoklarına etkisini analiz etmiştir. 1956-1975 dönemini kapsayan çalışma sonuçlarına göre; işsizlik oranındaki değişimin % 90'ından fazlası işsizlik oranının sekiz dönem önceki değerleri tarafından açıklanmıştır. Böylece Hall (1977)'de yaptığı çalışmada gözlemlerin işsizlik oranındaki önemsiz değişimlerden veya emek piyasasındaki mevcut bilgi kullanımından etkilenmediği sonucuna ulaşmıştır.

Yukarıda değinilen iktisatçıların ücret ve istihdama yönelik yorumları bize ücret ve fiyatlardaki döngüsel değişiklikler arasında tutarlı bir zamanlama ilişkisine dayanmaksızın işgücü piyasası teorisinin işsizlik oranındaki değişimleri açıklaması gerektiğini göstermektedir. Genişleme ve daralma dönmlerinde reel ücretler artabilir, düşebilir veya değişmeyebilir. Ücret ve fiyatların talebe yönelik nominal şoklar üzerindeki tutarlı etkisi uygun gecikme uzunluğunda veya kompleks durumlarda ortaya çıkacaktır.

2.1.3.1. Klasik İstihdam Teorisi

Klasik istihdam teorisinde belki de en önemli varsayım tam istihdam koşullarının geçerli olduğu ekonomik durum varsayımıdır. Klasiklere göre tam istihdam normal bir durumdur. Tam istihdamdan sapmalar ise anormal bir durum olarak değerlendirilmiştir. Pigou'ya göre; emek arzı ve emek talebi eşitlendiğinde ekonomide tam istihdam için gerekli şartlar kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktır. Ücretlerin katılığı, serbest piyasa sitemine müdahale veya asgari ücret yasası ise işsizliğe neden olacaktır. Tam istihdam, cari ücret düzeyinde çalışma isteğinde olan herkesin iş bulması durumudur. Mevcut ücret oranından çalışmaya hazır olmayanlar ise işsiz değillerdir. Çünkü klasiklere göre bunlar “Gönüllü işsizlik” grubunu oluştururlar. Klasiklerin emek piyasasına ilişkin bazı varsayımları aşağıdaki gibidir:

- Ekonomide enflasyon olmaksızın tam istihdam mevcuttur.
- Piyasaya müdahale olmazsa, kapitalist ekonomi koşulları geçerlidir.
- Dış ticaretin olmadığı kapalı bir ekonomi varsayılmaktadır.
- İş gücü ve Mal piyasasında tam rekabet koşulları geçerlidir.
- Emek homojendir.
- Ücretler ve fiyatlar tam esnektir.
- Parasal ve reel ücretler birbirinden etkilenmektedir.
- Uzun dönem varsayımı geçerlidir.

Dolayısıyla klasiklere göre bu varsayımların geçerli olduğu bir ekonomide say yasasına dayanan tam istihdam koşulları geçerli olacaktır. Her arz kendi talebini

yaratacak, aşırı üretim veya işsizlik sorunu ortaya çıkmayacaktır. Dengeden sapmalar olarak nitelendirilen aşırı üretim veya işsizlik durumunda ise arz ve talep bunu dengeleyecek ekonomi tekrar tam istihdam durumuna geri dönecektir. Klasik teoride çıktı ve istihdam düzeyi emek, mal ve para piyasalarında belirlenir. Klasikler aslında Mahreç Kanunu, Faiz Teorisi ve Ücret Teorisi ile “ekonomi kendiliğinden nasıl dengeye gelir?” sorusuna cevap arayarak klasik istihdam teorisini şekillendirmişlerdir.

2.1.3.1.1. Mahreçler Kanunu (Say Yasası)

Say yasası ekonomi literatüründe kullanılan en eski yasalardan biridir. Ayrıca oldukça tartışmalı ve yanlış anlaşılan bir yasa olmuştur. Say yasasına göre her arz kendi talebini yaratacaktır. Bunu iki şekilde yorumlamak mümkündür. Birincisi pazara basit bir mal sağlama eylemi, ona bir talep yaratmak için yeterlidir. Bu yorum üzerinde tam bir görüş birliği sağlanmamış ve iktisatçılar arasında oldukça yanlış anlaşılmıştır. İstihdam kavramına da değinen diğer bir yorum ise Keynes’in klasik iktisatçıların kabul ettiklerine inandığı “toplam mal ve hizmet arzı, toplam mal ve hizmet talebine daima eşit olacaktır” ve bu denge durumu da ekonomide tam istihdam olması durumunda gerçekleşecektir. Yapılan ikinci yorumdan hareketle, klasik iktisatçıların tam istihdam kavramının şekillenmesinde say yasasının önemli bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Klasik teoride tam istihdam kavramının temelini oluşturan diğer bir kavram ise ücret teorisidir.

2.1.3.1.2. Ücret Teorisi

Klasik iktisatçılara göre ücret emek talep edenler için işin mârjinal verimine, emek arz edenler için ise işin mârjinal emeğine eşittir. Klasik teoride ücret işin mârjinal verimi ile mârjinal emeğin eşitlendiği noktada oluşur ve bu da tam istihdam seviyesine denk gelir. Klasik düşüncede emek arzı nüfus ile ilişkilendirilmiştir. Toplam nüfusun artması emek arzını arttıracak için işsizlik artacaktır ve ücretler düşecektir. Ücretlerin düşmesi ise nüfusu yeniden sınırlandıracaktır. İngiliz klasik iktisatçıların sonuncusu J.S.Mill emek arzını nüfus olarak ifade etmiştir.

2.1.3.2. Keynes ve Modern İstihdam Teorisi

J.M.Keynes'in 1936'da yayınlanan İstihdam, Faiz ve Paranın Genel teorisi adlı çalışma, iktisat literatürünün en önemli çalışmalarından bir tanesidir. Keynes bu çalışmasında klasik ve noklasiklerin ileri sürdüğü ekonomide tam istihdam koşulları geçerlidir düşüncesini eleştirmiş, eksik istihdam koşullarında da dengenin sağlanabileceğini öne sürmüştür.

Keynes istihdam seviyesinin belirlenmesinde toplam talebin belirleyici bir rol oynadığına dikkat çekmiştir. Keynesin istihdama kazandırdığı en önemli kavramlardan bir tanesi “efektif talep” kavramıdır. Efektif talep; bir mal veya hizmeti satın alabilmek için gerekli ücretin fiilen alıcı da hazır bulunması veya satın alınan mal ve hizmetin parasal fiyat karşılığının alıcıda fiilen bulunması durumuna efektif talep denilmektedir. Keynes'in istihdam teorisini aşağıda gösterilen eşitlik ile ifade etmek mümkündür.

İstihdam Seviyesi = Efektif Talep = Milli Hâsıla = Milli Gelir = Tüketim Mallarına Yapılan Harcamalar + Yatırım Mallarına Yapılan Harcamalar

Keynes üretim ve istihdam hacminin belirlenmesinde devletin gerektiğinde ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu görüş klasiklerin serbest piyasa ekonomisinin zıddı olarak da düşünülebilir. Burada Keynes, özel sektörde talebin yetersiz kalması durumunda, üretim ve istihdamdaki düşüşü önlemek için devletin toplam talebi destekleyerek ekonomiye canlılık kazandırılması gerektiği görüşünü kabul etmektedir.

Eksik istihdam koşullarında da ekonominin dengeye gelebileceğini ileri süren keynesin bu görüşü klasik iktisatçılara karşı geliştirdiği en önemli argümandır. Firmaların kapasite kullanım oranının çok altında çalıştığı, eksik istihdam durumunda da toplam arz toplam talebe eşit olabilmekte ekonomide tam istihdam denge düzeyinin altında yeni denge noktası oluşabilmektedir.

İktisadi okulların istihdama yönelik görüşleri incelendikten sonra teorik açıdan DYY'lerin istihdamı ne yönde etkileyeceği DYY'nin istihdam etkilerini açıklamaya yönelik teoriler başlığı altında ele alınmıştır.

2.1.4. DYY'nin İstihdam Etkilerini Açıklamaya Yönelik Teoriler

Serbest ticaret teorisine göre DYY'lerin istihdama etkisi, yapılan yatırımın hangi aşamada olduğuna bağlıdır. İlk aşamada piyasaya yönelik katma değeri düşük mallar üretilmekte ve istihdam üzerindeki etkileri düşük düzeyde olmaktadır. İkinci aşamada yerel işgücünün kaliteli hale gelmesi ile birlikte, sermaye ve teknoloji verimliliğe katkı yapmaktadır. Son aşamada ise emeğin yoğun olarak kullanıldığı üretim yöntemleri seçilmekte ve bu bölgeler ihracat platformlarına dönüşmektedir. Verimliliğin maksimum seviyelere ulaşması nedeniyle daha fazla ve daha nitelikli işgücü gereksinimi artmaktadır (Vergil ve Ayaş, 2009:5). Bu teori bölgeler arasında kaynakların etkin dağılımının yol açacağı pozitif etkilere dikkat çekmektedir.

Yeni ticaret teorisinin devamı niteliğindeki coğrafya ekonomileri teorisinde DYY'lerin istihdamı ne yönde etkileyeceği ağ ekonomileri ⁵ kapsamında değerlendirilmekte ve yatırımların birbirlerini tamamlayıcı özelliklerine dikkat çekilmektedir. Yapılan her yatırım kendisini tamamlayacak başka bir yatırımın yapılmasını teşvik edecektir. Bu teoriye göre yatırımların yapıldığı bölgede pozitif dışsalık yoluyla yatırımlar ile ilgili alıcılar, satıcılar ve iktisadi birimler bu bölgeye gelerek etkin faaliyetlerde bulunacaklardır (Ron and Peter, 1996: 259). Yapılan yatırımın sektörel bağlantı katsayılarının yüksek olması, diğer sektörlerde de yeni yatırımların yapılmasını sağlayacak ve böylece sektörler arasındaki istihdam dengesizlikleri ortadan kalkarak yeni istihdam olanakları yaratılmış olacaktır.

Yeni ekonomik coğrafya modelinde ise negatif dışsallıklar üzerinde durularak farklı bir bakış açısı getirilmektedir. Bu modele göre ekonomik faaliyetler başta faktör fiyatlarını yükseltmek yoluyla negatif dışsallıklara yol açacaktır. Yatırım hareketliliğinin yüksek olması uluslararası piyasalarda faktör fiyatlarındaki artış ve bunun sonucu üretim maliyetlerinin artması, yatırımların ülkeler arasında hareket etmesine ve istihdamın artmasına neden olur (Vergil ve Ayaş, 2009:5). Yeni tesis kurma şeklinde gerçekleşen yatırımlar istihdamı pozitif etkilerken, negattif dışsallığın ortaya çıkması ise istihdamı olumsuz etkilemektedir.

Kaynağa dayalı üretim teorisinde ise; küresel piyasalarda rekabeti arttırmak için, üretimin her bir aşamasının en uygun bölgelerde gerçekleştirilmesinin kârı

⁵ Ağ ekonomileri kavramı üretilen ve ortaya konulan ürünlerin belli bir sosyal ağ sayesinde geniş kitlelere ulaşılması anlamında kullanılmıştır.

maksimum seviyelere çıkartacağı öngörülmektedir. Yerel üretim bölgelerinin uluslararası üretim ağlarıyla bütünleşmiş olması, söz konusu olan bölgelerde üretim etkinliğini arttırırken aynı zamanda istihdam da olumlu etkilenecektir.

DYY'lerin istihdama etkilerini ayrıntılı açıklayan 1994 Dünya Yatırım Raporu; DYY'lerin istihdam üzerindeki etkilerini doğrudan etkiler ve dolaylı etkiler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Doğrudan etkiler yatırımın yapılması ile aynı anda ortaya çıkan etkilerdir (Vergil ve Ayaş, 2009:6). Dolaylı etkiler ise DYY'lerin yol açtığı ekonomik değişimler sonucu ortaya çıkmaktadır. Hirschman'ın yatırım teorisine göre Dolaylı etkilerden bazıları yerli ve yabancı yatırımcılar tarafından birbirini tamamlayan yatırımların yapılması sonucu ortaya çıkmaktadır (Lal, 1995: 521). Bu teoride hangi sektörde yapıldığına bakılmaksızın yapılan yatırımların yeni yatırımları teşvik edeceğini, böylece dinamik bir gelişme sonucunda diğer yatırımları uyarıcı bir etkiye sahip olacaktır (Rolf, 1994: 6). İthalatla sağlanan hammadde ve girdilerin yerli firmalar tarafından üretilmeye başlanması istihdam artışına yol açacaktır.

DYY'lerin istihdam üzerindeki etkilerini tahmin etmek veya ölçmek oldukça zordur. Dolaylı etkilerin istihdamı artırma potansiyeli ile birlikte istihdamı azaltma olasılığı da mevcuttur. Dolayısıyla, DYY istihdamı olumlu etkileyeceği gibi istihdam oranının düşmesine de neden olabilmektedir (Knoedler, 2000: 44). Yapılan yabancı yatırım yerli üretimi azaltıyorsa veya ithal girdi bağımlılığını arttırıyorsa istihdam üzerinde olumsuz etki yaratacaktır.

Yatırımcının amacı başta olmak üzere, üretimde kullanılan teknikler, yatırımın hangi sektörde yapıldığı, yatırımın büyüklüğü gibi faktörler DYY'lerin istihdam üzerindeki olası etkilerinden hangisinin gerçekleşeceğini belirlemektedir (Golejewska, 2001: 103). Yatırımcılar yatırım yaptıklarında işgücü maliyetlerini düşürmeyi hedeflediklerinden üretimlerini GOÜ'e kaydırırlar. Kıt kaynaklara yönelik yapılan yatırımlarda sermaye yoğun teknikler kullanıldığı için istihdama katkı yapmadıkları genel piyasalardan faydalanmak için yapılan yatırımlarda ise istihdama katkının sınırlı düzeyde kaldığı öne sürülmektedir (Vergil ve Ayaş, 2009:7).

DYY'nin istihdama etkisi, GOÜ'lerin ekonomilerinin istikrarı açısından çok önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü istikrarlı bir ekonomide sadece istikrarlı istihdam

politikaları uygulanabilecektir. DYY'nin istihdam üzerindeki başlıca etkileri Tablo 1'de gösterilmektedir. Özellikle işsizliğin kronik bir ekonomik sorun olarak karşımıza çıktığı GOÜ'lerde DYY'nin istihdama önemli katkı yapması beklenir. Bu ülkelerde istikrarlı büyüme oranını yakalamak için işgücü tarım sektöründen çekilip, sanayi ve hizmetler sektörüne enjekte edilmektedir (Karagöz, 2007: 102).

Tablo 1: Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin İstihdamın Nicelik, Nitelik ve Konumu Üzerindeki Potansiyel Etkileri

	<i>Doğrudan</i>		<i>Dolaylı</i>	
	<i>Olumlu</i>	<i>Olumsuz</i>	<i>Olumlu</i>	<i>Olumsuz</i>
Nicelik	Net sermaye kazandırır ve genişleyen sektörlerde yeni işler yaratır.	Şirket satın almalar rasyonelleşme ve iş kaybına neden olabilir.	İleriye ve geriye doğru bağlantılar ve çarpan etkisi nedeniyle yerel ekonomide istihdam yaratabilir.	İthalata dayanmak veya mevcut firmaların yerinden edilmesi iş kaybına neden olur.
Nitelik	Daha yüksek ücret verir ve daha yüksek verimliliğe sahiptir.	Kiralama ve tanıtımda istenmeyen uygulamalar getirir.	Yerli firmalara yeni çalışma ve örgütlenme biçimleri aktarır.	Yerli firmaların rekabeti ücret seviyesini aşındırır.
Konum	Yüksek işsizliğin görüldüğü bölgelerde yeni ve daha iyi iş imkânları yaratır.	Zaten kalabalık olan yerleşim yerlerini daha da kalabalıklaştırabilir ve bölgesel dengesizlikleri artırabilir.	Tedarikçi firmaları işgücü arzının daha uygun olduğu alanlara taşınmaya teşvik edebilir.	Yabancı firmalar yerel üretimi ikame eder veya ithalata dayanırsa yerel üreticileri yerinden edebilir ve bölgesel işsizliğe yol açar.

Kaynak: Görmezöz K. K. (2007). *Türkiye'ye Doğrudan gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, s.31.

Bununla birlikte, ülkeye gelen DYY miktarı kadar bu yatırımların hangi sektörlere yöneldiği de önem taşımaktadır. GOÜ'lerden gelen DYY genellikle emeğin yoğun olduğu, teknolojinin ise az kullanıldığı üretim yöntemini seçeceklerinden dolayı GÜ'lerden gelen DYY'ye göre nispeten daha fazla istihdam olanağı sağlayacağı kabul edilmektedir (Karagöz, 2007: 102). Fakat Türkiye açısından Tablo 1'deki etkilerin tam olarak gerçekleşmediğini söylemek

mümkündür. Çünkü DYY'lerin doğrudan ve dolaylı etkilerinin tamamen tespit edilmesi neredeyse imkânsızdır.

2.1.5. Türkiye’de DYY’lerin İstihdam Üzerindeki Etkisinin Önemi

GOÜ’lerin sermaye birikimlerinin istenilen seviyelerde olmaması, bu ülkelerde yapılacak yabancı yatırımların önemini arttırmaktadır. Aksi takdirde, üretim ağını geliştirmek ve işgücünü istihdam piyasalarına enjekte edebilmek mümkün değildir.

Türkiye ekonomik açıdan son yıllarda büyük gelişmeler kaydetmesine rağmen, işsizlik düzeyinin hala yüksek seviyelerde olması istihdama yönelik farklı ve etkin politikaların uygulanması gerektiğini göstermektedir. Ancak literâtürde Türkiye’ye yönelik DYY’nin istihdam üzerindeki etkilerini araştıran çok az sayıda çalışma mevcuttur.

Türkiye ekonomisinde belli politika ve stratejiler altında (amaca uygun aracın seçilmesi) ile hedeflenen makroekonomik büyüklüklerin çoğunda istikrar yakalanmıştır. Nitekim Türkiye’de uygulanmakta olan orta ve uzun vadeli mali programlar bu amaçla hazırlanmaktadır. Fakat uygulanan politikaların hiçbirinde kronikleşmiş işsizlik sorununa köklü bir çözüm önerisi getirilmemiştir. Dolayısıyla, bu çalışmada Türkiye açısından bir türlü çözüm üretilemeyen işsizlik sorununa DYY ile bir çözüm önerisi getirmek mümkün müdür? sorusunun cevabı araştırılmış teorik ve âmpirik sonuçlar ortaya konmuştur.

2.2. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ

2.2.1. Türkiye’de DYY’lerin Tarihsel Gelişimi

DYY’lerin hangi ülkelere hangi ülkelere doğru gerçekleştiği üzerinde durulması gereken konulardan biridir. DYY genellikle GÜ’lerden GOÜ’lere doğru hareket etmektedir. Tarihsel süreçte sermaye akışı sömürgeleştirme aracı olarak algılanmıştır. Bu söylemi destekleyen görüş ise DYY’nin yapıldığı ülkede ucuz emek ve doğal kaynakların bir sömürgeleştirme aracı olarak kullanıldığına yönelik iddialardır.

Ülkemizde de, tarihsel süreç içerisinde genellikle yabancı sermayeye karşı bir çekingenlik egemen olmuştur. Özellikle 1923'lü yıllardan 1950'ye kadar olan dönemde bilinçli bir şekilde yabancı sermayeye karşı temkinli politikalar izlenmiştir. Nitekim Osmanlı devletinin yıkılışında önemli bir etken olan kapitülasyonlar, Osmanlı topraklarında yatırım yapan yabancı yatırımcılar zamanla ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlar ve devlet idaresinde imtiyaz elde etmeleri asla unutulmamış, bundan dolayı da yabancı sermayeye karşı hep temkinli ve kuşkulu davranılmıştır.

Diğer taraftan, 1923'lü yıllarda küresel ekonomideki yapısal gelişmeler ve bu dönemde patlak veren Küresel Ekonomik Kriz nedeniyle yabancı yatırımlarda kayda değer bir hareketlilik olmamıştır. Özellikle 1923-1932 ve 1933-1939 dönemlerinde yabancı yatırımlara yönelik imtiyazların azalması sonucunda Türkiye'ye DYY girişi son derece sınırlı olmuştur. 1940'lı yıllarda ise bu dönemde patlak veren ikinci dünya savaşı nedeniyle ülkeler yabancı yatırımcılara karşı korumacı politikalar izlemişlerdir (Saatçioğlu, 2002).

17.06.2013 tarihinde 4875 sayılı DYYK yürürlüğe girmiştir. Çünkü Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarı diğer GOÜ'lere göre daha az olmuş bu da hükümetin DYY'ye yönelik yeni çalışmalar yapmasına neden olmuştur. 4875 sayılı kanun ile yapılan değişiklikler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır (Yılmaz, 2006: 179-189).

- Hazine Müsteşarlığı yabancı sermayeden sorumlu tek yetkili merci olarak tayin edilmiştir.
- Yabancı yatırımcıya tekel olan kuruluşların çoğunluk hissesine sahip olma olanağı tanınmıştır.
- Yabancı sermaye girişi için izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır.
- Yabancı yatırımcı kavramı yurt dışındaki Türkleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.
- Doğrudan yabancı yatırımın yeni tanımlaması yapılmıştır.
- Kamu yararı dikkate alınarak ve bedeli ödenmek koşulluyla yabancı yatırımcıların yatırımları kamulaştırılabilir veya devlet bünyesine katılabilir hükmü getirilmiştir.

- Bu düzenleme ile yabancı yatırımcılar elde ettikleri kârları koşulsuz yurt dışına transfer edebilirler hükmü getirilmiştir.
- Yabancı yatırımcılar ortaya çıkan hukuki olumsuzluklar nedeniyle uluslararası tahkime gidebileceklerdir.

2.2.1.1. 1980 Öncesi Dönem

1920’li yıllarda Türkiye içerde bağımsızlık mücadelesi verdiği için bu dönemde yabancı sermayenin ülkeye girişine yönelik birçok eleştiri olmuştur. Yabancı sermayeye yöneltilen bu eleştiriler; yabancı sermayenin ev sahibi ülkede bağımlılık etkisi yarattığı, DYY’nin yapıldığı ülkenin siyasi ve ekonomik bağımsızlığını tehlikeye soktuğu noktasında odaklanmıştır.

1924 yılında çıkartılan kanunla yabancı yatırımcıların mülk edinme koşulları kolaylaştırılmıştır (Parasız, 2004: 29). Bu dönemde sanayi sektörü devlet tarafından desteklenmiş ve 28 Mayıs 1927’de 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkartılmıştır. Böylece ülkeye gelen yabancı sermaye ile birlikte sanayileşme artacak, milli sermaye ülkenin kalkınmasında önemli hale gelecektir. Nitekim Tablo 2’de de görüldüğü gibi uygulanan bu politikalar sonucunda 1929 yılında Türkiye’de yerli ve yabancı sermayeli şirketlerin ödenmiş sermaye ve kâr durumları neredeyse eşit hale gelmiştir.

Tablo 2: 1929 Yılında Türkiye’de Yerli ve Yabancı Şirketlerin Durumu

Şirketlerin Milliyeti	Ödenmiş Sermaye (Bin TL)		1929 Yılı Kârı (Bin TL)		Kâr/Ödenmiş Sermaye
	TL	Dolar*	TL	Dolar*	%
Türk Şirketleri	78.239	37.555	11.673	5.603	14,9
İngiliz Şirketleri	50.000	24.000	2.590	1.243	5,2
İsviçre Şirketleri	22.222	10.666	5.087	2.447	22,9
Fransız Şirketleri	5.691	2.731	3.348	1.607	58,9
Yabancı Şirketler Toplamı	77.913	37.397	11.025	5.297	14,1
Genel Toplam	156.152	74.952	22.698	10.900	14,5

*zamanın rayiç bedeline göre 1TL=0,48 Dolar olarak kabul edilmiştir.

Kaynak: E. Yasemin Bozdağlıoğlu ve Umut Evlimoğlu, Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Nisan 2014, Cilt: 11, s.38

Yukarıdaki tabloda Türkiye’de yabancı sermayeye yönelik uygulanan politikaların etkisi gösterilmektedir. Yabancı sermaye ile çalışan firmaların ödenmiş sermayesi ile yerli sermaye ile çalışan Türk şirketlerinin ödenmiş sermayeleri biribine çok yakın değerler almışlardır. Bu durum şirketlerin elde ettiği kâr içinde geçerlidir. Dünyayı sarsan 1929 dünya ekonomik buhranı ile Türkiye Cumhuriyeti kontrollü döviz sistemine geçmiş, Türk parasının diğer paralarla konvertibile imkânı tamamen ortadan kalkmıştır. Yabancı para alım satımları tekelleşmiş, alım satım yetkisi sadece Maliye Bakanlığına verilmiştir (Bulutoğlu, 1970: 109). Bu uygulama yabancı yatırımcıların Türkiye’de yatırım yapmalarına ve dolayısıyla elde edecekleri kârı serbestçe dışarıya aktarmalarında sınırlama yaratmıştır.

Türkiye’de uygulanan liberal ekonomi politikalarına uygun olarak, 1947-1954 döneminde “her türlü ekonomik teşebbüslerde yerli olduğu kadar yabancı sermayeye geniş yer ayırmak ve bunları teşvik etmek” ve “yabancı teşebbüs sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanabilmenin şartlarını tahakkuk ettirmek ve icaplarını yerine getirmek” benzeri düzenlemeler benimsenmiştir. 1950-1960 döneminde Türkiye’ye gelen yabancı sermaye miktarı Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye (1950-1960)

Yıllar	Gelen Sermaye (Bin TL)	Kümülatif (bin TL)
1951	3.410	3.410
1952	2.993	6.404
1953	1.148	7.552
1954	2.598	10.150
1955	8.002	18.152
1956	21.655	39.807
1957	10.531	50.338
1958	15.068	65.406
1959	19.825	85.233
1960	18.711	103.944

Kaynak: E. Yasemin Bozdağlıoğlu ve Umut Evlimoğlu, Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Nisan 2014, Cilt: 11, s.40

Bu düzenlemeler, Türk girişimcisinin çalışma olanağı bulduğu her alanda, yabancı sermayenin de girebilmesine olanak tanımıştır. Uygulamaya konulan yasa kapsamında yerli şirketlere tanınan bütün haklar yabancı şirketlere de tanınmıştır. Bu yasanın DYY'leri pozitif etkilediği ve ülkeye giren DYY miktarını arttırdığını Tablo 3'teki veriler sayesinde görmek mümkündür. Ülkeye giren DYY miktarının artmasında bu yasanın liberal hükümler taşımasının etkisi de büyüktür. 6224 sayılı yasa kapsamında ülkeye giren DYY miktarı tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: 6224 Sayılı Yasa Kapsamında Gelen Yabancı Sermaye Miktarı (Milyon Dolar)

Yıllar	Yıllık	Kümülatif	Yıllar	Yıllık	Kümülatif	Yıllar	Yıllık	Kümülatif
1954	2,2	5	1963	4,5	27,2	1972	12,8	130
1955	1,2	6,2	1964	11,9	39,1	1973	67,3	197,3
1956	3,4	9,6	1965	11,6	50,7	1974	7,7	189,6
1957	1,3	10,9	1966	9,7	60,4	1975	15,1	204,7
1958	1,1	12	1967	9	69,4	1976	8,9	213,6
1959	3,4	15,4	1968	13,9	83,3	1977	9,2	222,8
1960	1,9	17,3	1969	13,2	96,5	1978	11,7	234,5
1961	1,2	18,5	1970	9	105,5	1979	6,4	228,1
1962	4,2	22,7	1971	11,7	117,2	1980	97	325,1

Kaynak: E. Yasemin Bozdağhoğlu ve Umut Evlimoğlu, Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Nisan 2014, Cilt: 11, s.41

Tablo 4'te görüldüğü gibi Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarı çok düşük seviyelerde kalmıştır. Türkiye'de yabancı sermayenin bu derece sınırlı kalmasının nedeni ülkenin bu dönemde hem siyasi hem de ekonomik açıdan istikrarsız politikalar izlemesidir. 1980 sonrası dönemde Türkiye'ye gelen DYY'deki en büyük sıçramada ise 24 Ocak 1980 istikrar kararlarının önemli ölçüde etkisi olmuştur.

2.2.1.2. 1980 Sonrası Dönem

24 Ocak 1980 kararları tarihsel açıdan bir kırılma noktası olmuştur. İstikrar kararlarının alınması ile birlikte ülke ekonomisi dışa açılmış ve ekonomik

serbestleşme sürecine girmiştir. Bu kararlarla beraber Türkiye'nin aldığı yabancı sermaye miktarında artış olmuş ve 1980 yılına kadar durağan olan DYY yerini hareketliliğe bırakmıştır.

Türkiyede, yabancı sermayeye yönelik ikinci büyük hamle 1986 yılında gerçekleşmiştir. 1986 yılında 364 milyon dolar olan sermaye izinleri, 1987 yılında 655 milyon dolar, 1988 yılında 821 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de en kapsamlı sıçrama 1989 yılında olmuş, yabancı sermaye miktarı önemli ölçüde artmıştır (Ulusoy ve Karakurt, 2001: 53-54; Berksoy ve Saltoğlu, 1998: 47). 1980-2000 Dönemi Türkiye'de izin verilen yabancı sermaye miktarı ve fiili girişler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: 1980-2000 Dönemi Türkiye'ye DYY Girişleri (Milyon \$)

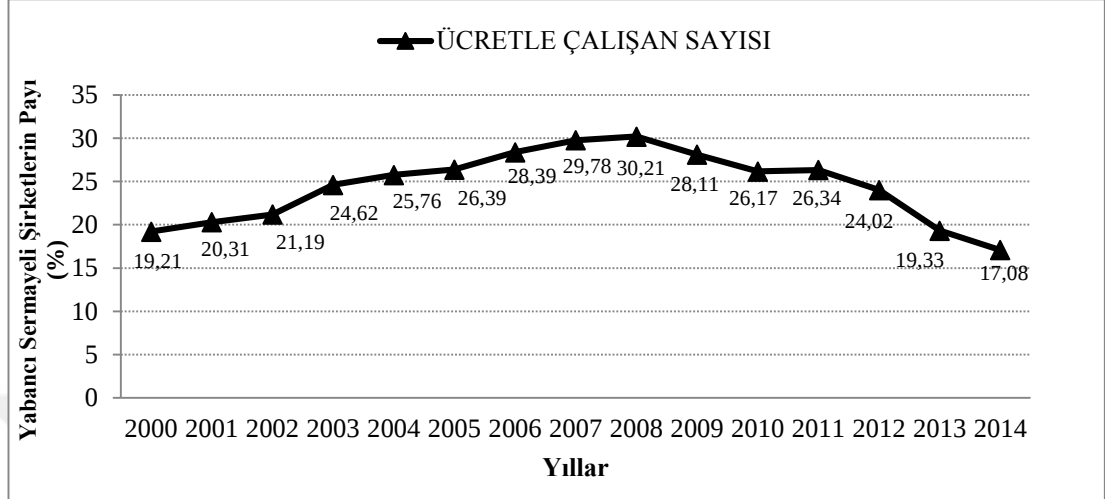
Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	Fiili Giriş(Milyon \$)
1980-1985	976	479
1985-1990	3.586	1.356
1990-1995	9.189	3.884
1995-2000	15.275	6.173

Kaynak:http://www.akademiktisat.net/calisma/yabanci_sermaye/1980_2003_y_sermaye_fihan.htm

2.2.2. 2000 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkisinin Sektörel Açıdan Tarihsel Gelişimi

Çalışmanın bu bölümünde İSO ilk 500 şirket listesine giren yabancı sermayeli şirketlerin 2000-2014 yılları arasında ücretle çalışan sayılarını inceleyeceğiz.

Şekil 1: 2000-2014 yılları arasında (NACE Rev.2) sınıflandırılmasına göre İSO ilk 500 şirket listesine giren şirketlerin çalıştırdıkları ücretle çalışan sayılarında yabancı sermayeli şirketlerin payı (%)

Kaynak: İSO, 2014 verileri kullanılarak hesaplamalar tarafımızdan yapılmıştır.

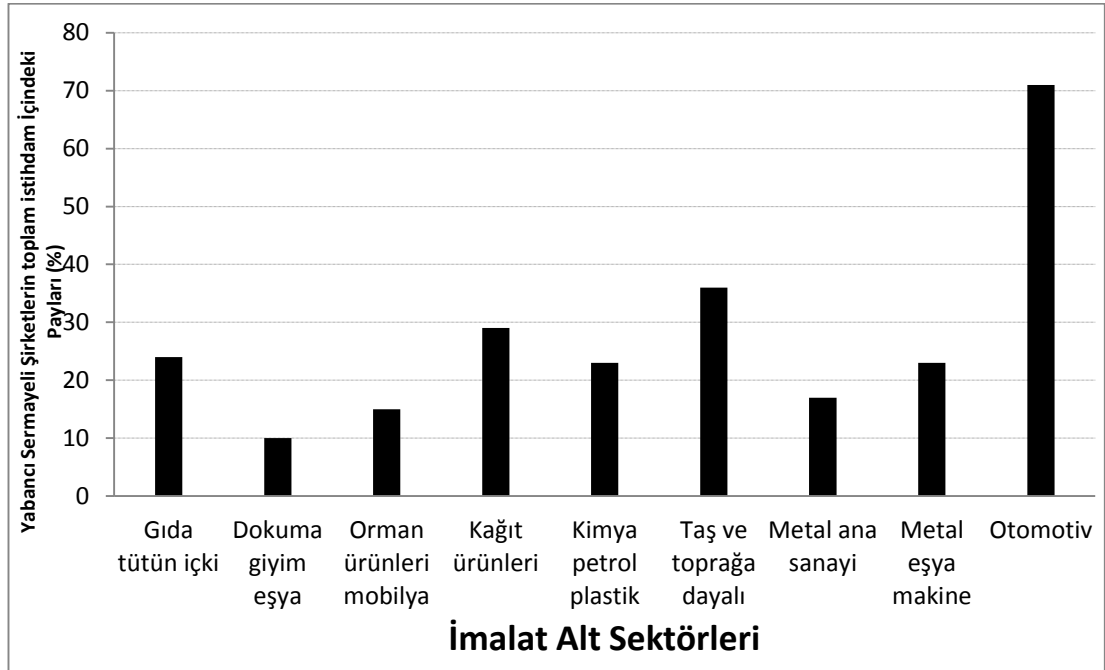
İSO ilk 500 sanayi kuruluşu listesindeki firmaların ücretle çalışan kişi sayılarında, yabancı sermaye ile çalışan firmaların ücretle çalıştırdıkları işçi paylarını incelediğimizde, Şekil 1’de görüldüğü gibi bu payın 2000’den 2008’e kadar sürekli artış gösterdiğini, 2009 yılında çok düşük bir oranda azaldığını görmekteyiz. 2000 yılında ise İSO ilk 500 şirket listesine giren şirketlerden ve bu şirketler arasında yabancı sermaye ile çalışan firmalarda çalışan sayısının, bu listeye dahil olan tüm şirketlerde çalışanların % 19,2’sini oluşturduğu, bunun artma eğiliminde olduğunu 2004 yılında %25,8’e, 2008’de ise %30,2’ye kadar yükseldiğini ancak 2009 yılında bu oranın %28,1’e gerilediği görülmektedir. 2000-2009 döneminde ilk 500 şirket listesine giren yabancı sermaye ile çalışan şirketler arasında çalışan işçilerin tüm şirketler içinde çalışan işçi sayıları içindeki payının artma eğiliminde olması, çalışanların mutlak değer olarak her sene arttığı anlamı taşımamaktadır. Örneğin 2000’den 2001’e geçerken yabancı sermayeli firmalarda çalışan işçilerin, tüm şirketlerde çalışan işçiler içindeki payı arttığı halde, yabancı sermayeli firmalarda çalışanlar % 1,82 oranında, tüm şirketlerde çalışanlar ise %7,1 oranında azalmıştır (Erdil vd. 2011: 43).

Bu dönemde kendisine listede yer bulan yabancı sermaye ile çalışan firmaların istihdam sayılarındaki en büyük artış 2003 yılından 2004 yılına geçerken

gerçekleşmiş ve bu oran % 20,7 olmuştur. Aynı sene tüm şirketlerin istihdam yapılarında ise kayda değer bir değişme gerçekleşmemiştir. 2009 yılında hem yabancı sermayeli şirketlerde çalışan sayısı, hem de tüm şirketlerde çalışan sayısı azalmıştır. Bu oranlar sırayla %16,8 ve %10,6 olarak gerçekleşmiştir. Listeye giren firmalardan yabancı sermaye ile çalışan tüm firmaların çalışan sayıları içindeki payı %28'e düşmüştür (Erdil vd. 2011: 43).

2010-2014 döneminde bu listeye giren yabancı sermayeli şirketlerde çalışan kişi sayısının yıllar itibariyle dağılımı; 2010 yılında %26,17, 2011 yılında %26,34, 2012 yılında %24,02, 2013 yılında %19,33, 2014 yılında ise %17,08 olmuştur. Bu dönemde yabancı şirketlerin ücretle çalışan sayılarındaki bu genel azalışın temel nedeni; özel ve kamu sektöründe ücretle çalışan sayılarının yabancı şirketlerde ücretle çalışan sayılarına göre oransal olarak artmasıdır. İSO ilk 500 büyük şirket listesine giren firmalardan yabancı sermaye ile çalışan firmalarda istihdam edilen kişi sayısı incelendikten sonra, Şekil 2'de bu şirketlerde istihdam edilen kişi sayısının imalat alt sektörlerine dağılımı gösterilmiştir.

Şekil 2: (NACE Rev.2) sınıflandırılmasına göre İSO ilk 500 şirket listesine giren yabancı sermayeli şirketlerin toplam istihdam içindeki ortalama paylarının imalat alt sektörlerine dağılımı (2000-2014)

Kaynak: ISO, 2014 verileri kullanılarak hesaplamalar tarafımızdan yapılmıştır.

İSO ilk 500 büyük sanayi kuruluşu listesine giren yabancı sermaye ile çalışan şirketlerde istihdam edilenlerin imalat alt sektörüne dağılımını incelediğimizde, 2000’de gıda, tütün gibi sektörlerdeki faaliyetleriyle listeye giren yabancı sermaye ile çalışan şirketlerdeki çalışan sayısının, listedeki tüm sektörlerde çalışan şirketlerin istihdamının %7,8’ine denk geldiğini görürüz. Bu oran 2003 yılına kadar sürekli artma eğilimi göstermiştir.

2010-2014 döneminde İSO ilk 500 şirket listesine giren yabancı sermayeli şirketlerin ücretle çalışan sayılarının, tüm şirketlerde ücretle çalışan sayılarına oranına baktığımızda; 2010 yılında %23, 2011 yılında %21, 2012 yılında %27, 2013 yılında %33 ve 2014 yılında %32 olmuştur. Bu dönemde bu sektörde yaklaşık 413,885 kişi çalışmakta olup sektördeki yabancı firmalarda çalışan sayısı 116,568 kişi olarak gerçekleşmiştir.

Dokuma ve Giyim Eşyası Sektöründe (Yabancı sermayeli şirketlerin bu sektördeki payı: %10) listeye giren şirketler içinde yabancı sermayeli şirketlerde çalışan sayısı 2007 yılı hariç % 5 ile % 10 arasındadır. 2007 yılında bu oran % 27,3’e yükselmiştir (Erdil vd. 2011: 45). Bunun nedeni, 2006 yılından 2007 yılına geçerken tüm şirketlerde çalışan sayıları % 17,5’ e gerilerken yabancı sermayeli şirketlerdeki istihdamın % 148,5’e kadar çıkmasıdır. 2014 yılında bu sektörde çalışanların sayısı %10 olarak gerçekleşmiştir.

Orman Ürünleri ve Mobilya Sektörü (Yabancı sermayeli şirketlerin bu sektördeki payı: %14)’nde 2000 yılında istihdamın % 5’i, 2004 yılında % 13,8’i ve 2008 yılında %7,3’ü yabancı sermaye ile çalışan firmalar tarafından sağlanmaktadır (Erdil vd. 2011: 45). 2010-2014 döneminde listeye giren yabancı sermaye ile çalışan firmalarda ücretle çalışan sayısının, tüm şirketlerde ücretle çalışan sayılarına oranında önemli bir değişiklik olmamıştır.

İmalat sektörünün başka bir alt sektörü olan Kâğıt Ürünleri Sektöründeki (Yabancı sermayeli şirketlerin bu sektördeki payı: %28) istihdam ise 2000-2009 yılları arasında sürekli iniş çıkışlar göstermiştir. 2010-2014 döneminde kâğıt ürünleri sektöründe yabancı sermayeli şirketlerin ücretle çalışan sayılarının sektördeki tüm ücretle çalışanlara oranı beş yıl boyunca ortalama olarak %35,5 olarak gerçekleşmiştir.

Kimya, Petrol ve Plastik Sektörü (Yabancı sermayeli şirketlerin bu sektördeki payı: %22)'nde ise yabancı sermaye ile çalışan firmaların çalışan sayısının, tüm sektörlerdeki istihdam payı 2000-2009 yılları arasında % 25 ile % 49 arasında gerçekleşmiştir. Yabancı sermaye ile çalışan firmalarda çalışan sayılarındaki artış en fazla 2004'de olmuş ve bu oran % 44,4 olarak gerçekleşmiştir.

Taş ve Toprağa Dayalı İmalat Alt Sektörü (Yabancı sermayeli şirketlerin bu sektördeki payı: %37)'nden listeye giren firmalardan yabancı sermaye ile çalışan şirketlerin istihdam ettikleri işçi sayısı 2000 yılında %33,5, 2004 yılında %44,6, 2005 yılında ise %23,8'e geriledikten sonra, 2009 yılında %42,1 olarak gerçekleşmiştir (Erdil vd. 2011: 45).

Metal ve Sanayi (Yabancı sermayeli şirketlerin bu sektördeki payı: %16) imalat alt sektöründe 2000-2009 döneminde listeye giren yabancı sermaye ile çalışan firmaların istihdam ettikleri işçi sayıları, tüm imalat sektöründeki istihdamın %5'i ile %15'ini oluşturmuştur.

2010-2014 döneminde bu sektörde ücretle çalışan kişi sayısı yaklaşık olarak 220,947'dir. Yabancı şirketlerde ücretle çalışan kişi sayısı ise 45,900 kişi civarındadır. Bu dönemde yabancı şirketlerde ücretle çalışan kişi sayısının sektördeki tüm çalışanlara oranı %21 olarak gerçekleşmiştir.

Metal Eşya ve Makine (Yabancı sermayeli şirketlerin bu sektördeki payı: %21) imalat alt sektöründeki faaliyetleri ile listeye giren yabancı sermayeli şirketlerde çalışan sayısı, listeye bu sektörden dâhil olan tüm firmalarda çalışan sayıları 2007'de % 25,4, 2009'da % 47,4 olmuştur (Erdil vd. 2011: 45).

Otomotiv (Yabancı sermayeli şirketlerin bu sektördeki payı: %71) sektöründen İSO ilk 500 şirket listesine giren yabancı sermaye ile çalışan firmaların oluşturdukları istihdamın bu sektördeki tüm çalışan sayıları içindeki payını değerlendirdiğimizde, yabancı sermayeli şirketlerde çalışan sayısının sektördeki toplam istihdamın % 60'ı ile % 80'ine denk geldiğini görmekteyiz. Bu oranlar, sektördeki toplam istihdamın % 50 'den fazlasının otomotiv sektöründe çalışan yabancı sermayeli firmalar tarafından sağlandığını göstermektedir.

2010-2014 döneminde yabancı şirketlerin otomotiv sektörü içindeki istihdam payları sırasıyla; 2010 yılında %78, 2011 yılında %78, 2012 yılında %75, 2013 yılında %80, 2014 yılında %64 olarak gerçekleşmiştir. 2013'ten 2014'e geçerken

ortaya çıkan %16'lık düşüşün nedeni otomotiv sektöründe yabancı şirketlerde ücretle çalışan sayılarında önemli bir değişiklik olmamasına rağmen özel şirketlerde çalışan sayılarında beklenmedik bir artışın gerçekleşmesidir. 2010-2014 döneminde yabancı sermayeli firmalardan otomotiv sektöründe istihdam edilen toplam kişi sayısının diğer sektörlerden daha fazla olduğunu Tablo 6'daki veriler sayesinde görmek mümkündür.

Tablo 6: 2010-2014 Döneminde İSO 500 Şirket Listesine Giren Yabancı Sermayeli Şirketlerin İstihdam Ettikleri Ücretle Çalışan Sayısına Göre Sıralaması

Şirket İsimleri	2010	2011	2012	2013	2014	2014 Yılı Yabancı Sermaye Payı (%)	Sektör
Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.	1	1	1	1	2	41	Otomotiv
Oyak - Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş.	4	5	4	5	5	51	Otomotiv
Tofaş Türk Otomobil Fabrikaları A.Ş.	2	2	3	3	4	37,9	Otomotiv
Delphi Automotive Systems Ltd. Şti.	5	4	0*	6	7	100	Otomotiv
Standard Profil Otomotiv San. ve Tic. A.Ş.	10	10	8	7	8	100	Otomotiv
Mercedes-Benz Türk Anonim Şirketi	8	7	6	4	3	85	Otomotiv
Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	7	9	7	0*	0*	0	Metal Eşya ve Makine
BSH Ev Aletleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.	9	8	5	0*	6	100	Elektrik ve Elektronik
Bosch Sanayi ve Ticaret A.Ş.	6	6	0*	0*	0*	100	Otomotiv
Sofra Yemek Üretim ve Hizmet A.Ş.	3	3	2	2	1	100	Gıda, Tütün ve İçki

* Yabancı sermayeli şirketin listeye girmediğini ya da özelleştiğini göstermektedir.

Kaynak: İSO, 2014 verileri kullanılarak hesaplamalar tarafımızdan yapılmıştır.

2010-2014 döneminde İSO ilk 500 büyük sanayi kuruluşu şirket listesine giren yabancı sermaye ile çalışan firmaların en çok ücretle çalışan kişi istihdam etme açısından otomotiv sektöründen Ford Otomotiv A.Ş ilk sırada yer alırken daha sonra

sırasıyla; Sofra Yemek Üretim Hizmetleri A.Ş., Tofaş Türk Otomobil Fabrikaları A.Ş., sırayla ilk dörde girmişlerdir.

Delphi Automotive Systems Ltd. şirketi de en yüksek ücretle istihdam sağlayan başka bir otomotiv şirketi olmuştur. 2014 yılında en yüksek ücretle çalışan istihdam eden yabancı şirket gıda, tütün ve içki sektöründe yaklaşık olarak 11,783 kişi çalıştıran Sofra Yemek Üretim ve Hizmetleri A.Ş. şirketi olmuştur (Erdil vd. 2011: 48). Daha sonra sırayla, Ford Otomotive ikinci sırada, Mercedes-Benz üçüncü sırada, Tofaş Türk Otomobil Fabrikaları dördüncü sırada, Oyak-Renault Otomobil Fabrikaları beşinci sırada en çok istihdam eden yabancı sermayeli şirketler olmuşlardır. Sadece yabancı sermayeli firmalarda istihdam edilen kişi sayısı ile ülkenin istihdam yapısı hakkında genel bir değerlendirme yapmak sağlıklı yorum yapılmasını engileyebilir. Dolayısıyla özel sektör ve kamu sektöründe istihdam edilen kişi sayısı da önem taşımaktadır. 2003 ve 2014 yılında yabancı sermayeli firmalarda çalışan kişi sayısının kamu sektörü ve özel sektöre göre durumları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: İstihdam Aktivitesi ve Yabancı Sermaye İSO İlk 500 Şirket (2003 ve 2014 Yılı Karşılaştırmalı)

Sermaye Sahipliği	2003		2014	
	Ücretle Çalışan Ortalaması (Adet)	Ücretle Çalışan Ortalaması (%)	Ücretle Çalışan Ortalaması (Adet)	Ücretle Çalışan Ortalaması (%)
Kamu	121.484	23,5	69.085	10,8
Özel	322.640	62,2	392.764	61,4
Yabancı	74.068	14,3	177.831	27,8
Toplam	518.556	100	639.680	100

Kaynak: İSO, 2014 verileri kullanılarak hesaplamalar tarafımızdan yapılmıştır.

Tablo 7’de kamu sektörü, özel sektör ve yabancı sermaye ile çalışan firmalarda 2003 ve 2014 yıllarında istihdam edilen kişi sayısı ve bunların sektörler içindeki ortalama payları gösterilmiştir. 2003 yılında İSO ilk 500 büyük firmada çalışan kişi sayısı 519 bin civarındadır. Bunların 121.484’ü kamu sektöründe, 322.640’ı özel sektörde, 74.068’i ise yabancı sermaye ile çalışan firmalarda istihdam edilmektedir. 2014 yılında ise İSO ilk 500 büyük firmada istihdam edilen kişi sayısı yaklaşık 120 bin artarak 639.680 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında kamu

sektöründe çalışan sayısında 2003 yılına göre yaklaşık %13'lük bir azalış gerçekleşmiştir. Bunun nedeni kamuya ait birçok firmanın özelleştiği ve yabancı sermayeli firmalarda ücretle çalışan sayısının 2003 yılına göre yaklaşık 70 bin kişi artmasına rağmen özel sermayeli firmalarda ücretle çalışanların toplam çalışan sayısına oranında hem 2003 hem de 2014 yılında büyük bir değişiklik olmamasıdır. Yabancı firmalarda çalışan kişi sayısı 2003'te yaklaşık olarak toplam çalışan sayısının %14,3'ünü oluştururken, 2014'te bu oran %27,8 olarak gerçekleşmiştir. 2000 sonrası dönemde İSO ilk 500 şirket listesine giren yabancı sermayeli şirketlerde istihdam edilen kişi sayısının incelenmesinden sonra 1954-2014 dönemine ilişkin yabancı sermayeli firmaların sektörel dağılımı Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörel Dağılımı

SEKTÖRLER	1954-2009						1954-2014
	(Birikimli)	2010	2011	2012	2013	2014	Toplam
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	337	61	70	55	39	70	632
Madencilik ve Taşocakçılığı	448	81	101	20	23	18	691
İmalat Sanayii	3.852	422	460	321	317	372	5.744
- Gıda Ürünleri, İçecek-Tütün İmalatı	393	64	45	20	16	12	550
- Tekstil Ürünleri İmalatı	413	22	32	19	17	38	541
- Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	416	50	57	36	37	49	645
- B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	331	28	38	28	27	35	487
- Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı	225	9	15	10	10	9	278
- Diğer İmalat	2.074	249	273	208	210	229	3.243
Elektrik, Gaz ve Su	418	119	136	149	144	139	1.105
İnşaat	2.005	314	432	337	311	357	3.756
Toptan ve Perakende Ticaret	6.530	1.097	1.529	1.894	1.633	2.176	14.859
Oteller ve Lokantalar	1.555	138	99	93	84	102	2.071
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	1.869	327	481	440	392	500	4.009
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	274	14	32	28	25	12	385
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	3.426	511	787	692	640	714	6.770
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	1.109	170	209	236	173	231	2.128
Toplam	21.823	3.254	4.336	4.265	3.781	4.691	42.150

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2015

Tablo 8 1954-2014 yılları arasında yabancı sermayeli firmaların sektörler itibariyle dağılımını göstermektedir. Bu dönemde ülkemizde yabancı sermayeli firmaların sayısında önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. 2010'da sermaye payına bakılmaksızın 3254 olan yabancı firma sayısı, 2014'te 4691'e yükselmiştir. Tablo 8'deki veriler, incelenen dönem içerisinde yabancı sermaye ile çalışan firmaların hangi sektörlerde yoğunlaştıkları hakkında bize ipuçları sunmaktadır. Örneğin 2014 yılında, firma sayısında en fazla yoğunlaşma Toptan ve Perakende Ticaret Sektöründe gerçekleşmiştir. Toptan ve Perakende Ticaret Sektöründeki yoğunlaşmayı Gayri Menkul Kiralama ve İş Faaliyetleri takip etmektedir. Buna karşılık, 2014 yılında yabancı sermayeli şirketlerin dağılımı ile sınırlı olmak üzere en az yoğunlaşma Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri Sektöründe gerçekleşmiştir.

2.3. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sonuç olarak, ISO ilk 500 şirket listesine giren firmaların toplam çalışan sayısı içinde yabancı sermayeli şirketlerin payı imalat alt sektörlerine göre incelendiğinde, 2000-2014 yılları arasında yabancı sermaye ile çalışan firmaların toplam istihdama ortalama olarak en büyük katkıyı yapan sektör otomotiv sektörüdür. 2000-2014 döneminde otomotiv sektöründe yabancı sermaye ile çalışan firmalar, ISO ilk 500 şirket listesine otomotiv sektöründen giren tüm firmalarda çalışanların % 70,6'sını oluşturmaktadır.

Otomotiv sektörü ana sanayinin yanında diğer sektörlerle bağlantı katsayılarının yüksek olması nedeniyle yan sanayisiyle geniş anlamda bir istihdam olanağı yaratmaktadır. Bu firmaların ihracat yönünden gelişmiş olması, üretim seviyesinin tam kapasiteye yakın olmasının yanısıra, istihdam ettikleri toplam kişi sayısı ve teknolojik altyapı seviyeleri yüksektir. Dolayısıyla, bu firmaların ülke ekonomisine katkısı bir hayli yüksek olmaktadır.

ISO ilk 500 firma listesine giren şirketler içinde yabancı sermayeli firmaların ekonomik potansiyelleri oldukça yüksektir. Yabancı sermayeli şirketler belirli sektörlerde yoğunlaşma göstermelerine rağmen, neredeyse her sektörde kendine yer

edinmişlerdir. Bu durum yerli firmalarla yabancı firmaların rekabettini arttırmaktadır.

Otomotiv, sanayi, makine ve teçhizat ve mesleki aletler sanayi gibi sektörler ihracat, elde edilen kar açısından çok iyi performansa sahip olmalarından ötürü gerek yabancı yatırımcılar gerekse de yerli yatırımcılar bu sektörlerle yönelmelidirler. Öte yandan ülkede ihracat hacminin yükselmesi ve satışların belli bir düzeye ulaşması GSMH'ya da katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla, ülkeye giren yabancı sermaye miktarı arttıkça, yapılan yatırımın ülkedeki GSMH'ye da katkısı artacaktır. Bu bakımdan siyasi otoritenin yabancı sermaye önündeki engelleri kaldırması ve gerekli teşvikleri sağlaması ülke yararına olacaktır.

Ekonomik durgunluk, şirket skandalları ve küresel ekonomideki diğer risklerden kaynaklanan belirsizlikler sonucu 2001 ve 2002 yıllarında dünyadaki doğrudan yatırımların azalması dünya DYY pastasının küçülmesi anlamına gelmektedir. Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) açısından DYY'ler en büyük dış kaynak akışı olduğundan, bu düşüş kalkınma için daha az kaynak ve yatırım çekme açısından daha yoğun bir rekabet anlamına gelmektedir.

Unutulmamalıdır ki ülkeler doğrudan yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek amacıyla artık üçüncü kuşak politikaları uygulamaya başladılar. Birinci kuşak politikalar, yatırımları arttırmak için uygun hukuki ortamın oluşması ve bu hukuki sürecin uygulanması açısından gerekli koşulları içermektedir. İkinci kuşak politikalar ise birinciye ek olarak gerekli yatırım ajanslarının kurulmasını ve aktif reklam politikalarının uygulanmasını içermektedir. Üçüncü kuşak politikalar ilk iki politikaya ek olarak küresel ve ileri düzey teknoloji kullanan sektörlerin öne çıkmasını kriter almakta ve yatırım yapılacak ev sahibi ülkenin siyasi ve ekonomik açıdan istenilen gelişmişlik düzeyinde bulunması ülkedeki eğitimli işgücü, temel girdilerin sağlanması gibi koşulların oluşturulmasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla, üçüncü kuşak DYY politikaları; mesleğe yönelik kaliteli eğitimin artması, çağın teknolojisini kullanabilecek işgücü potansiyelinin artması yapılacak olan yabancı yatırımın talep yapısına uygun işgücünü oluşturacaktır. Böylece, yabancı yatırımcı yatırım yapacağı ülkeye kendi ülkesinden işgücü getirmek yerine yatırım yapacağı ülkedeki kaliteli işgücünü tercih edecektir. İstihdamı arttırmak için doğrudan yabancı

yatırımlara yönelik politikalara “istihdamı arttırmak için yabancı yatırımlara yönelik belli oranda istihdam sağlama şartı” getirilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: EKONOMETRİK BİR UYGULAMA

3.1. AMPİRİK LİTERATÜR BULGULARI

Çalışmanın bu kısmında DYY'lerin istihdam üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik literatür bulgularına yer verilmiştir. Türkiye'de bu alanla ilgili sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Saray (2011) Türkiye'de 1970-2009 dönemi verilerini kullanarak DYY ve istihdam ilişkisini araştırmıştır. ARDL eşbütünleşme testi ve Hata Düzeltme Modeli sonuçlarına göre literatürdeki bulgulara paralel olarak DYY ile istihdam arasında uzun dönemli ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır, Türkiye'ye gelen DYY işsizlik üzerinde pozitif bir etkiye sahip değildir. Literatürdeki diğer bazı çalışmalar ve ulaştıkları sonuçlar şu şekildedir: Göçer ve Peker (2014) 1980-2011 dönemi verilerini kapsayan ve DYY'lerin istihdam üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada, serilerin düzeyde durağan olmadığı ve değişkenlerin uzun dönemde birbirinden etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Uzun dönem analiz sonuçlarına göre; DYY'lerdeki % 10'luk artış Türkiye'de istihdamı % 13 azaltırken, yoğun nüfusa sahip olan Çin, Hindistanda istihdamı sırayla % 0,3 ve % 0,2 oranında arttırmaktadır.

Ekinci (2011) çalışmasında DYY ile ekonomik büyüme ve istihdam arasında uzun dönemli ilişkiyi araştırmak için 1980-2010 dönemine ait yıllık veriler; Gayrisafi yurtiçi hâsıla, DYY ve istihdam değişkenleri arasındaki ilişkiyi araştırmış ve elde ettiği bulguları değerlendirmiştir. Ayrıca, DYY ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olup olmadığını belirlemek amacıyla Granger Nedensellik Testini uygulamıştır. Sonuç olarak, DYY ile ekonomik büyüme uzun dönemde birbirini çift yönlü etkilerken, DYY ile istihdam oranı değişkenleri için bir ilişki tespit etmemiştir.

Vergil ve Ayaş (2009) dört sektör bazında 1992-2006 arası yıllık verileri incelemiş ve DYY'lerin Türkiye'deki istihdam seviyesi üzerindeki etkisini, panel veri yöntemini kullanarak tahmin etmişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, DYY'lerin istihdamı olumsuz etkilediği sonucuna varmışlardır.

Peker ve Göçer (2010) DYY'lerin Türkiye'deki işsizlik üzerindeki etkisini, 2000-2009 dönemi verilerini kullanarak; sınır testi yaklaşımıyla araştırmışlardır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre uzun dönemde DYY istihdam üzerinde etki yaratmamasına rağmen kısa dönemde DYY'lerin işsizliği negatif etkilediği iki dönem sonra ise azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Karagöz (2007) DYY ile istihdam arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere 1970-2005 dönemine ait verileri kullanmıştır. Zaman serileri yönteminin kullanıldığı çalışma sonuçlarına göre; Türkiye'de DYY istihdam üzerinde bir etki yaratmamaktadır.

Sandalcılar (2012) Türkiye'de DYY'lerin istihdama etkisini araştırmıştır. 1980-2011 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada Türkiye'de DYY girişi ile istihdam arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. "DYY ile istihdam hacmi arasında pozitif ilişki vardır." hipotezinin geçerliliği Türkiye için doğrulanmamıştır.

Üçler, Kızılkaya ve Bulut (2013) 1989-2011 dönemi verileri kullanılarak Türkiye'de DYY'lerin istihdam üzerindeki etkisini araştırmışlardır. ARDL eş-bütünleşme yönteminin uygulandığı çalışmada test sonuçlarına göre; Türkiye'de DYY'lerin istihdam üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yaylı ve Değer (2012) DYY ile istihdam arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada gelişmekte olan 27 ülkenin 1991-2008 dönemi verileri kullanılarak, dinamik panel analizi yöntemiyle DYY'nin istihdam üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, kısa dönemde DYY'den istihdama doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Dolayısıyla, çalışmanın bu bulgusu, DYY'lerin kısa dönemde istihdamın önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir.

Andersen ve Hainaut (1998) endüstrileşmiş ülkeler üzerinde zaman serisi analizini kullanarak yaptıkları çalışmada DYY çıkışlarının ülkelerde iş kayıplarına neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Göçer, Mercan ve Peker (2014) Türkiye'de ihracat ve DYY'nin işsizlik üzerindeki etkisini 2000-2011 dönemi verilerini sınır testi yaklaşımını kullanarak incelemişlerdir. Türkiye'de işsizliğin azaltılmasında ihracat DYY'lerden daha etkilidir sonucuna ulaşmışlardır.

Jayaraman ve Singh (2007) 14 pasifik ülkesi için yaptıkları çalışmada DYY'ler ile istihdam arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1970-2003 dönemi verilerini kapsayan çalışmada zaman serisi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan çalışmanın sonucuna göre; kısa dönemde DYY'lerden GSYH'ye, uzun dönemde ise DYY'lerden istihdama doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Balasubramanyam, Mohammed ve David (1996) 1970-1985 dönemine ait verileri kullanarak 46 ülke için yaptıkları çalışmada; DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre; ihracatı arttırmaya yönelik politika uygulayan ülkeler ile kaliteli işgücüne sahip ülkelerin büyüme oranları ithalat girdi bağımlılığı olan ülkelerle kıyaslandığında daha fazla etkilenmektedir.

Baldwin, (1995) OECD ülkeleri üzerinde yaptığı çalışmada DYY ve dış ticaretin istihdam düzeyi ve ücretler seviyesi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre; DYY'nin istihdam üzerindeki olumlu etkisinin gerçekleşmesi için yabancı yatırımcıların var olan işletmeleri satın alıp özelleştirmelerinden ziyade, yeni tesisler kurulmalı ve bu tesisler sektörlerin birbirine olan bağlantıları nedeniyle yeni yatırımlar gerçekleştirilmelidir.

Jayaraman ve Singh'in (2007) DYY ve GSYH değişkenleri arasındaki uzun dönem ilişkisini belirlemek için 1970-2003 dönemine ait verileri kullanarak koentegrasyon ve granger neensellik testi yapmışlardır. Analiz bulgularına göre, uzun dönemde bu iki değişken de istihdamı olumlu etkilemektedir sonucuna ulaşmışlardır.

Habib ve Sarwar (2013) Pakistan'da 1970-2011 dönemi verilerini kullanarak DYY'nin istihdam düzeyi üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada zaman serisi analizi sonuçlarına göre DYY ve GSYH istihdamı pozitif yönde etkilerken; döviz kuru ile istihdam arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Yılmaz, Kaya ve Akıncı'nın 2011'de yaptıkları çalışmada Türkiye'de DYY'nin ekonomik büyümeye etkisini araştırmışlardır. 1980-2008 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada zaman serisi analizi sonuçlarına göre DYY ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Asiedu ve Efsahani (2003), LOGİT ve PROBIT yöntemini kullanarak yaptıkları çalışmada, 52 farklı ülkede faaliyette bulunan 1207 yabancı sermayeli

şirket incelenmiş ve hükümetlerin vergi toplama gücü ile bağlantılı olarak istihdama yönelik kısıtlamaların azaldığı gözlemlenmiştir.

Micikiewicz vd'nin (2000) Çek cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya, Estonya ülkelerini b z alarak 1936-1996 dönemi arasında DYY'nin istihdam üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada, DYY'nin istihdamı pozitif etkilediği fakat bu dört ülkenin her birinde DYY'nin istihdam üzerindeki etkisinin farklı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Hatzius (2000), Almanya ve İngiltere için En Küçük Kareler Yöntemini kullanarak işg    maliyetlerinin ülkeye giren DYY miktarı üzerindeki etkisini incelemiş ve işg    maliyetlerinin hem ülkeye giren DYY miktarı hem de ülkeden çıkan DYY miktarı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Golejewska (2001), Polonya'yı b z alarak yaptığı çalışmada, 1993-2000 döneminde DYY'nin cam, cam ürünleri, işlenmiş metal eşya ve tekstil ürünlerinde pozitif etkisi g r l rken, hazır giyim ve ayakkabı sektörünün DYY'den olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Geishecker ve Hunya (2005) merkez ve Doğu Avrupa  lkeleri için En Küçük Kareler yöntemini b z alarak doğrudan yabancı yatırımların istihdam seviyesi üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmada; 1996-2001 döneminde DYY bu ülkelerin tümünde istihdamı arttırırken en fazla artışın ise Slovakya'da gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır.

Ernst (2005) Latin Amerika  lkesi Arjantin, Brezilya ve Meksika  lkeleri üzerinde yaptığı çalışmada DYY'lerin sektörler itibariyle etkilerini incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuca göre; DYY ve istihdamın büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.

Koojaroenprasit (2012) Güney Kore'yi b z alarak yaptığı çalışmada DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. 1980-2009 dönemi yıllık zaman serisi verilerinin kullanıldığı çalışmada, DYY'nin büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kralsson, Lundin vd. (2009) Çin'de yaptıkları çalışmada DYY'nin yeni iş alanı yaratma kapasitesini incelemişlerdir. OLS yönteminin kullanıldığı çalışmada; 1998-2004 dönemi verileri kullanılarak DYY'nin Çin imalat sanayisinde yeni iş alanları yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kahramanoğlu (2009) Türkiye için yaptığı çalışmada; GSYH ile DYY arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmiştir. Çalışma sonuçlarına göre; 1970-2002 yılları arasında çok düşük seviyelerde gerçekleşen DYY ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. DYY'lerin istikrar kazandığı 2002-2008 döneminde ise DYY'nin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Messerling (1995) Fransa örneğini b z alarak yaptığı çalışmada, Ticaret akımlarının ve DYY'nin emek piyasası üzerindeki etkilerini incelemiştir. 1977-1992 verilerinin kullanıldığı çalışmada ticaret akımlarının istihdam üzerinde etkili olduğu ve yapılan DYY'nin ülkenin ihracatını arttırmaya yönelik yapıldığı sonucuna ulaşmıştır.

Aykut ve Sayek (2007) Türkiye için yaptıkları çalışmada DYY'nin sektörel konumun zaman içinde nasıl değiştii ve bu değişimin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini basit korelasyon analizi ile incelemişlerdir. DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı ve bu etkinin hangi sektörde gerçekleştiğinin de önem taşıdığı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda, imalat sektörüne giren DYY artıkça büyüme olumlu etkilenirken, birincil veya hizmet sektöründe ise bu etki negatif olarak gerçekleşmektedir bulgusuna ulaşmışlardır.

Literatürde hâkim görüş DYY'lerin istihdamı olumlu etkilediğidir. Fakat Türkiye'de yapılan âmpirik çalışmalarda ise tam tersi bir durum söz konusudur. DYY'ler istihdam üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Türkiye'de DYY'lerin istihdamı olumsuz etkilemesinin başlıca nedenleri ve gerekli çözüm  nerileri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Yapılan yatırımın satın alma, birleşme veya  zelleştirme şeklinde gerçekleşmesi → Yatırımın bu şekilde gerçekleşmesini engellemeye yönelik hukuki düzenlemeler yapılabilir.
-  ağın ve teknolojinin gereklerine uygun işgücü potansiyelinin olmaması → Mesleki ve ileri teknoloji eğitimini ön plana çıkaran eğitim kurumlarının Türkiye genelinde yaygınlaşması gerekmektedir.

- Türkiye’de gerçekleşen DYY’nin belirli alanlarda yoğunlaşmış olması, yabancı yatırımların Türkiye genelinde etkin olmaması → İşgücü piyasaları yapısının yeniden gözden geçirilerek, sosyal devlet ilkesinden hareketle bölgesel, modern işgücü piyasaların oluşturulması, yatırımların tamamlayıcılık özellikleri dikkate alınarak yabancı yatırımların bölgesel dağılımının etkinliğinin sağlanması gerekmektedir.
- Yabancı yatırımcının yatırım yaparken gerekli işgücünü kendi ülkesinden temin etmesinin önüne geçilmesi → Gerçekleşen yabancı yatırımların sektörel dağılımının analizi yapılmalı ve yapılan yabancı yatırımın gerçekleştiği sektöre, yatırımın büyüklüğüne bağlı olarak zorunlu yurtiçi istihdam şartı getirilebilir.

3.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZ

DYY’nin ekonomik etkilerinin en önemlilerinden bir tanesi, istihdam hacmi üzerindeki etkisidir. DYY’yi açıklayan bazı teorilere göre yabancı yatırımlar arttıkça bunun istihdam artışına yol açacağını öngörmektedirler. Bu teorilerden ilki Mülkiyet Yerinin İçselleştirilmesi teorisidir. Bu teoriye göre ÇUŞ’nin uluslararası alanda yatırım yapabilmesi için yatırımda bulunacağı ortamın konumsal açıdan avantajlı olması, mülkiyet avantajının bulunması, içselleştirme avantajının olması gibi faktörlerin bir arada bulunması gerekmektedir.

Vernon Ürün Devreleri Teorisi (1960)’ne göre yatırımı kabul eden ülkede istihdam artışı yaşanabilir. Bu teoriye göre piyasaya yeni sürülen bir mal; standartlaşma aşamasına kadar yer değiştirebilir. Standartlaştıktan sonra ise ürün üretim maliyetlerinin daha düşük olduğu diğer ülkelerde üretilerek bu ülkelerde istihdam olanakları yartmaktadır (Ateş, 2006: 58). DYY’nin ev sahibi ülkede istihdamı pozitif etkileyeceği literatürde hâkim olan görüştür. Ancak bir ülkede yapılan DYY miktarı arttıkça istihdamın bundan pozitif etkilenmesi beklenirken, tam tersi bir durum da ortaya çıkabilmektedir. Çünkü GOÜ’de ekonomik istikrarın olmaması, yeni teknolojilerin işgücünü kısıtlaması, sermayenin yoğun kullanıldığı sektörlerle yönelik politikalar, Çokuluslu şirketlerin maliyeti azaltmaya yönelik

politikaları DYY'nin istihdam üzerinde beklenen pozitif etkisinin ortaya çıkmasını engellemektedir.

Çokuluslu Şirketler (ÇUŞ) aracılığıyla yapılan DYY'lerin istihdam üzerindeki etkisi iki türlü ortaya çıkmaktadır: Doğrudan etkiler ve dolaylı etkiler. DYY'lerin istihdam üzerindeki direkt etkisinde, DYY çeşitli iş olanakları yaratmaktadır. Yapılan DYY'lerin satın alma şeklinde gerçekleşmesinden ziyade, yeşil alan yatırım türünde bu olanaklar ortaya çıkmaktadır. Bu firmalar ev sahibi ülkede yeni işletmeler kurduklarında, hem nitelikli hem de vasıfsız yerel işçiler çalıştırmaktadırlar.

ÇUŞ'lerin istihdama dolaylı etkisi ise, bu firmalar yerel firmalarla teknolojilerini paylaştıklarında ortaya çıkmaktadır. Bu durum sırasıyla yerel firmaların daha etkin çalışmasına yol açar ve firmalar arasındaki rekabeti artırır. Böylece hem yabancı hem de yerel firmalar düşük girdi fiyatlarıyla çalışır, aynı zamanda bu durum yerel firmalara pozitif dışsallık sağlar. Son olarak, bu yabancı firmalarda çalışanlar kendilerini yönetsel alanda geliştirdikten sonra, kendi firmalarını kurabilmektedirler. Bu yöneticiler yabancı firmalarda çalışırken yüksek teknik beceriler ve insan kaynakları alanında kendilerini iyi bir şekilde geliştirdiklerinden bunlar kendi işlerini kurduklarında daha fazla emek talep etmektedirler ve bu da istihdama katkı sağlamaktadır. Tüm bu faktörler potansiyel olarak yüksek istihdam ya da düşük işsizlik oranı anlamına gelmektedir.

Ancak aynı zamanda, DYY'lerin dolaylı etkisi istihdam üzerinde negatif etkiler yaratabilmektedir. Bu durum genellikle yabancı firmalar ile yerel firmalar arasındaki rekabet sonucunda yerel firmaların bu rekabetten olumsuz etkilenerek dışlama etkisi ortaya çıktığında gerçekleşmektedir. Karlsson (2009)'a göre *“DYY'lerin istihdam üzerindeki etkisi hem pozitif hem negatif olabilmektedir. Bu etkinin nasıl ortaya çıkacağı etkinin ve rekabetin yayılma gücüne bağlıdır.”* Karlsson pozitif yayılma etkisinin rekabet etkisinden daha baskın olacağına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada *“DYY'ler istihdam üzerinde pozitif bir korelasyona sahiptir”* şeklinde bir hipotez kurulmuş ve test edilmiştir.

3.3. TEORİK ARKA PLAN

DYY'lerin işgücü piyasasına etkisi emek-talep fonksiyonunun teorik çerçevesine dayanmaktadır (Waldkirch ve vd., 2009: 1169). Emek-talep fonksiyonu aşağıdaki gibi Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan elde edilmektedir.

$$Y_{it} = AK_{it}^{\alpha_1} L_{it}^{\alpha_2} \quad (1)$$

Y değişkeni i endüstrisi için t zamandaki reel çıktı seviyesini göstermektedir. K sermaye miktarı, L değişkeni emek miktarı ve A parametredir. Kar maksimizasyonu hedefleyen firma optimal sermaye kullanımına gidecektir. *“Böylece, sermayenin maliyeti olan R değişkeni, sermayenin marjinal ürün değerine (MRP), ücretler (W) ise emeğin marjinal ürün değerine (MRP) eşit olacaktır”* (Waldkirch vd. , 2009: 1169). Optimizasyon sorunu ise aşağıdaki şekilde ortadan kaldırılmaktadır.

$$Y_{it} = A \left(\frac{\alpha_1 L_{it}}{\alpha_2} \frac{W_{it}}{R_t} \right) \alpha_1 L_{it}^{\alpha_2} \quad (2)$$

Yukarıdaki eşitlikte A parametresi bir firmanın DYY'ler ile etkileşimine göre değişmektedir. Bu parametre aşağıdaki eşitlikte gösterilmiştir.

$$A = B \cdot FDI_{it}^{\rho} \quad (3)$$

DYY ile istihdam arasındaki ilişkiyi göstermek için A parametresi ikinci eşitlikte aşağıdaki şekilde denkleme dâhil edilmiştir (Mayom, 2015: 8).

$$L_{it} = \beta_0 + \beta_1(W_{it} - r_t) + \beta_2 Y_{it} + \beta_3 FDI_{it} \quad (4)$$

3.4. VERİ VE AMPİRİK YÖNTEM

Veriler

Çalışmada 1990-2016 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanılarak Türkiye’de istihdam ile DYY, hükümet harcamaları, dış ticaret açığı ve kişi başına reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu seriler çalışmada sırasıyla, istihdam (U), doğrudan yabancı yatırımlar (FDI), hükümet harcamaları (Gov Exp), dış ticaret açığı (Trop) ve kişi başına reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (RGDP) olarak kısaltılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası’ndan elde edilmiştir.

Bağımlı Değişkenler:

Çalışmada bağımlı değişken olarak istihdam oranı kullanılmıştır. Çalışmada DYY’lerin emek piyasasının göstergesi olan istihdam oranı üzerindeki çeşitli etkileri araştırılmıştır. Ev sahibi ülkede yapılan DYY arttıkça istihdam oranının artması beklenilmektedir.

Açıklayıcı Değişkenler

DYY

DYY değişkeni net DYY girişlerinin GSYH’ye oranını göstermektedir. Dolayısıyla bu değişken, Türkiye’ye (i) t zamanda yapılan net DYY girişlerinin GSYH’ye oranını gösterir. Eğer DYY’nin yapıldığı ülke sağlam ve istikrarlı bir ekonomik altyapıya sahip ise yapılan DYY ev sahibi ülkede büyüme, üretkenlik ve iş fırsatlarını pozitif etkileyerek yerel ekonomiyi daha da güçlendirecektir.

Makroekonomik Değişkenler

Çalışmada makroekonomik faktörlerin emek piyasası üzerindeki etkisini ölçmek için, hükümet harcamaları, dış ticaret açığı ve kişi başına reel GSYH değişkenleri kullanılmıştır.

Hükümet harcamalarındaki (Çalışmada GSYH'ya oranı kullanılmıştır) artışlar kaynaklar tüketim amacıyla kullanıldığından istihdamı azaltmaktadır. Bu durum aynı zamanda büyüme oranını düşürdüğü için ülkeye giren DYY miktarını olumsuz etkilemektedir. Ülkedeki ekonomik büyümeye paralel olarak firmalar daha verimli çalışmaya başlayacak bu da emek talebini arttıracığından istihdam oranı artacaktır. Böylece, para talebi artacak enflasyon oranı yükselecektir. Kişi başına reel GSYH değişkeni işgücü piyasasının özelliklerini yansıttığı için modele dâhil edilmiştir. Dış ticaret açığı değişkeninin modele dâhil edilmesindeki temel amaç, ihracatın artması sonucu ülkenin dış ticaret açığının azalması ve böylece ülkedeki istihdam seviyesinin bu durumdan olumlu etkilenmesidir.

Ampirik Model:

$$U_{it} = \alpha_i + \beta_1 FDI_{it} + \beta_2 Gov\ Exp_{it} + \beta_3 Trop_{it} + \beta_4 RGDPpc_{it} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

Modelde:

U_{it} :İstihdam oranı (doğal logaritması)

FDI : Net DYY girişlerinin GSYH'ye oranı

$Gov\ Exp$: Hükümet harcamalarının GSYH'ye oranı

$Trop$: Dış ticaret açığı

$RGDP$: Kişi başına Reel GSYH (doğal logaritması)

ε_{it} : Stokastik hata terimini göstermektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerini belirlemek için eşbütneleşme analizinden yararlanılmıştır. Eşbütneleşme testi için temel koşul örnek dönemde zaman serilerinin durağanlık sınanmasıdır.

Veriler zaman serisi analizi yöntemi kullanılarak incelendiğinde durağanlığın ilk koşulu verilerin doğal logaritmasının alınması gerektiğidir.

Bu çalışmada, Dickey-Fuller (1981) tarafından geliştirilen değişkenlerin durağanlığını tespit etmek için ADF birim kök testi kullanılmıştır. Bu test için aşağıdaki denklem kullanılmaktadır.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{t=1}^p \beta \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

6 no'lu denklemde ΔY_t durağan olup olmadığı test edilen Y_t değişkenin birinci farkını, α_0 bir regresyon doğrusunun koordinat eksenlerini kestiği noktayı, t genel eğilim değişkenini, ΔY_{t-1} gecikmeli fark terimlerini, p gecikme uzunluğunu, ε_t ise hata terimini ifade etmektedir. ADF testi (6) no'lu eşitlikte yer alan β katsayısının istatistiki açıdan anlamlı olup olmadığına bakılarak yapılmaktadır. Bu testin hipotezleri (Ekinci, 2011: 79):

H_0 : $p=0$, birim kök vardır, zaman serileri durağan değildir.

H_1 : $p<0$, birim kök yoktur, zaman serileri durağandır.

Test sonucunda H_0 kabul ise serinin durağan olmadığı sonucuna ulaşılır. Birinci dereceden farkı alındığında H_0 reddedilirse seri birinci dereceden durağandır. Fark serisine uygulanan test sonucunda H_0 reddedilebilirse seri birinci dereceden durağandır denir ve $I(1)$ şeklinde gösterilir.

İktisadi zaman serilerinde, meydana gelen krizler, ekonomi politikalarında değişiklikler, doğal afetler gibi nedenlerle yapısal değişimler meydana gelebilmektedir. Çoğu ekonometrik yöntemde olduğu gibi, veride meydana gelen bu eğilimler dikkate alınmadığı zaman eğilimli sonuçlar ortaya çıkabilmektedir.

Perron (1989)'da belirttiği gibi, kırılma olması durumunda Dickey-Fuller (DF) testi, etkin sonuçlar vermemektedir. Dolayısıyla, Perron (1989)'da yapısal kırılmaları içsel belirleyen DF testinin aksine, bu kırılmaların dışsal belirlendiği tek kırılmalı yeni bir test geliştirmiştir. Bu çalışmada Zivot-Andrews (1992) (ZA) birim

kök testi kullanılacaktır. ZA birim kök testi için aşağıdaki modeller ele alınır (Yılancı ve Özcan, 2010: 25).

$$y_t = \mu + \beta t + \delta y_{t-1} + \theta_1 DU(\lambda) + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (\text{Model A})$$

$$y_t = \mu + \beta t + \delta y_{t-1} + \theta_2 DT(\lambda) + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (\text{Model B})$$

$$y_t = \mu + \beta t + \delta y_{t-1} + \theta_2 DT(\lambda) + \theta_1 DU(\lambda) + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (\text{Model C})$$

Yukarıdaki denklemde Model A ortalamada meydana gelen yapısal değişimi, Model B eğimde meydana gelen yapısal değişimi, Model C ise hem ortalamada hem eğimde meydana gelen yapısal değişimi içermektedir. $t = 1, 2, \dots, T$ zamanı, T_B kırılma zamanı olmak üzere, $\lambda = T_B / T$ ($\lambda \in (0.15, 0.85)$) nispi kırılmayı göstermektedir. Eğer seride uç noktalar varsa, istatistiklerin dağılımı sonsuz olması nedeniyle, yapısal kırılmanın sadece λ bölgesinde aranması gerekir ve uç noktalar analize dâhil edilmemelidir. DU ortalamadaki, DT ise trenddeki kırılmayı ifade eden kukla değişkenlerdir (Yılancı ve Özcan, 2010: 25-26).

$$DU_t = \begin{cases} 1 & t > TB \text{ iken,} \\ 0 & \text{diğer durumlarda.} \end{cases}$$

$$DT_t = \begin{cases} t - TB & t > TB \text{ iken,} \\ 0 & \text{diğer durumlarda.} \end{cases}$$

Kırılma zamanı belirlendikten sonra δ için hesaplanan t istatisti ZA kritik değerinden mutlak değerce büyük ise, kırılma olmaksızın birim kökün var olduğunu varsayan sıfır hipotezi reddedilmektedir (Yılancı ve Özcan, 2010: 26).

Meydana gelen yapısal değişimler sadece birim kök testleri için değil, eşbütünleşme testleri için de eğilimli sonuçlar verebilmektedir. Dolayısıyla, eşbütünleşme testlerinde de ortaya çıkan bu yapısal değişimlerin model üzerindeki etkisini dikkate almak gerekmektedir.

Gregory ve Hansen (1996)'da sabit ve/veya trendde ortaya çıkan yapısal değişimi dikkate alan üç model geliştirmiştir. Bu sayede değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi araştırılmıştır. Değişim modeli "Model CC" ile gösterilmektedir (Yılancı ve Özcan, 2010: 26). Yaptığımız çalışmada modelin sabitinde meydana gelen yapısal kırılmayı dikkate alan değişim modeli "Model CC" kullanılacaktır.

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 DU_t + \alpha_1 y_{2t} + e_t \quad \text{Model (CC)}$$

Bu modelde, μ_1 değişimden önceki sabit terimi gösterirken, μ_2 yapısal değişim anında sabit terimde meydana gelen değişimi göstermektedir. Yapısal değişimin modele dâhil edilmesini sağlayan kukla değişken ise (Yılancı ve Özcan, 2010: 27):

$$DU_t = \begin{cases} 0 & t \leq [n\tau] \text{ iken,} \\ 1 & \text{diğer durumlarda.} \end{cases}$$

n gözlem sayısıdır, verinin $(0.15T, 0.85T)$ aralığında yer alan değişim noktasını göstermektedir.

GH testinde, kırılma tarihi tam olarak bilinmediğinden olası tüm kırılmalar için (τ) bu model EKK yöntemi ile tahmin edilir ve ADF veya Phillips test istatistiklerinin $(Z_\alpha(\tau), Z_t(\tau))$ minimum olduğu tarih uygun kırılma anı olarak seçilir (Yılancı ve Özcan, 2010: 27).

$$ADF^* = \inf_{\text{reT}} ADF(\tau)$$

$$Z_\alpha^* = \inf_{\text{reT}} Z_\alpha(\tau)$$

$$Z_t^* = \inf_{\text{reT}} Z_t(\tau)$$

Bu modelde alternatif hipotez eşbütünleşmenin olduğunu söylemektedir. Temel hipoteze göre ise eşbütünleşme ilişkisi yoktur (Yılancı ve Özcan, 2010: 27).

Granger nedensellik testi, değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı, eğer nedensellik ilişkisi varsa bu ilişkinin yönünün belirlenmesinde kullanılır. Bu test için denklemler (Ekinci, 2011: 81).

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \phi_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q \delta_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (7)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \pi_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^q \lambda_i Y_{t-i} + \mu_t \quad (8)$$

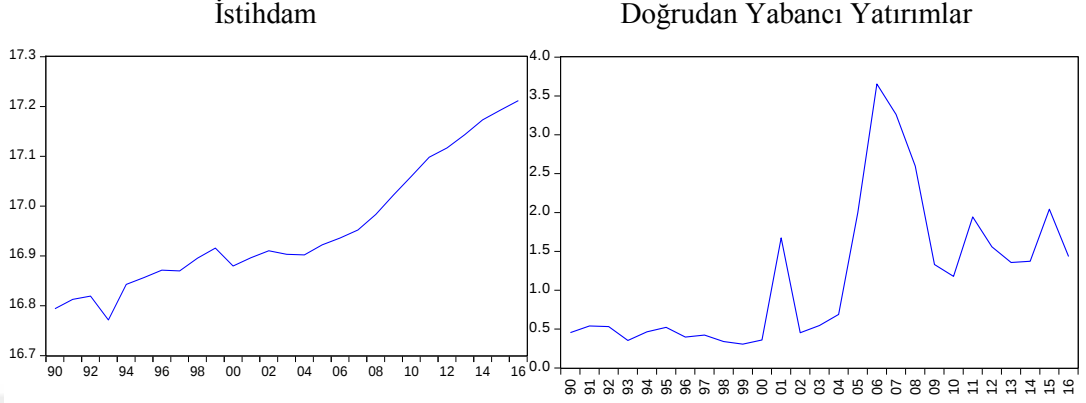
(7) ve (8) no'lu eşitliklerde, sabit terimler sırasıyla, α ve β , gecikmeli değişkenlerin katsayıları ise ϕ , δ , π ve λ simgeleriyle gösterilmiştir. p ve q ise X ve Y serilerinin gecikme uzunluklarını göstermektedir. Yukarıdaki modellerde bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin katsayılarının sıfıra eşit ($\delta_1 = \delta_2 = \dots = \delta_i = 0$; $\lambda_1 = \lambda_2 = \dots = \lambda_i = 0$) olup olmadığı test edilmektedir. (7) no'lu denklemde, F testi kullanılarak hipotezin reddedilmesi durumunda X'in Y'in Granger nedeni olduğu; (8) no'lu denklemde hipotezin reddedilmesi halinde ise Y' nin X'in Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılır (Ekinci, 2011: 82).

3.5. AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmamın bu kısmında istihdam oranı, DYY, hükümet harcamaları, dış ticaret açığı ve kişi başına reel GSYH değişkenleri arasında âmpirik analizler yapılmış ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

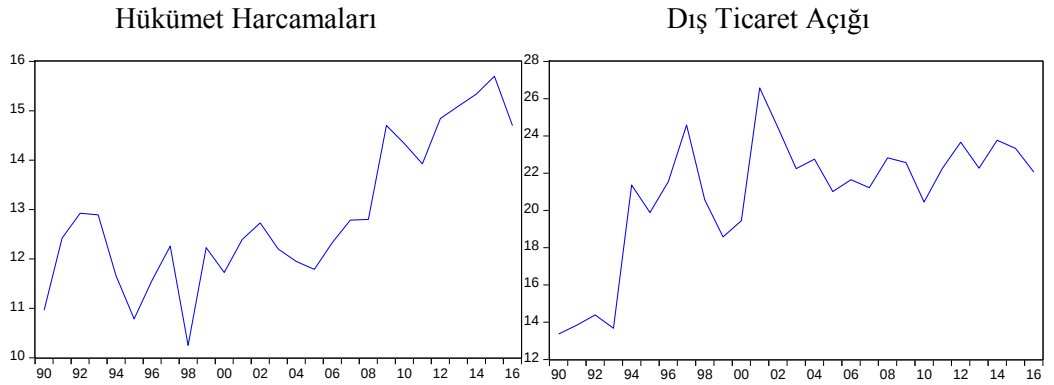
Seriler mevsimsel etkilerden arındırıldıktan sonra serilerin grafiksel gösterimi incelenmiştir. Serilerin zamana karşı grafikleri Şekil 3, 4, 5' te gösterilmiştir.

Şekil 3: İstihdam ve FDI Değişkenlerinin Zamana Karşı Grafiği

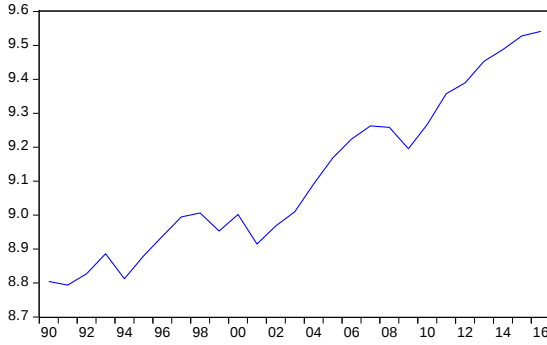
Şekil 3'te görüleceği üzere istihdam ve FDI değişkenlerinin 1990-2016 dönemi boyunca normal dağılıma sahip olmadıkları ve deterministik özellikler taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla, istihdam değişkeninin 2001 krizinin etkilerinin azalmasıyla beraber 2004 yılından itibaren sürekli artma eğiliminde olduğu, FDI değişkeninin ise GDP içindeki payının 2007 yılında maksimum düzeye ulaştığı söylenebilir.

Şekil 4: Hükümet Harcamaları ve Dış Ticaret Açığı Değişkenlerinin Zamana Karşı Grafiği

Şekil 5: Kişi Başına RGDP Değişkenin Zamana Karşı Grafı

Kişi Başına Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Görsel tespit serilerin yapısı hakkında yeterli bilgi vermeyeceği için ADF, PP, KPSS birim kök testleri yapılmıştır (Pehlivan ve Utkulu, 2007: 39-65). Bu testlerin sonuçlarına ilişkin veriler Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF Testi				PP Testi				KPSS Testi			
	Seviye		Birinci Fark		Seviye		Birinci Fark		Seviye		Birinci Fark	
	Sabitli	Trend ve Sabitli	Sabitli	Trend ve Sabitli	Sabitli	Trend ve Sabitli	Sabitli	Trend ve Sabitli	Sabitli	Trend ve Sabitli	Sabitli	Trend ve Sabitli
U	3,044	-1,387	-1,949	-4,818	-1,397	-0,893	-5,367	-6,037	0,722	0,177	0,358	0,101
FDI	-1,974	-2,345	-4,473	-4,375	-1,974	-2,345	-4,441	-4,322	0,464	0,090	0,083	0,074
Gov Exp.	-0,763	-2,728	-6,639	-6,586	-1,644	-2,728	-7,348	-9,697	0,615	0,159	0,139	0,114
Trop	-2,886	-2,831	-3,678	-2,705	-2,892	-2,662	-6,724	-12,73	0,483	0,167	0,412	0,500
RGDP	0,293	-2,252	-5,185	-4,268	0,353	-2,299	-5,185	-5,162	0,756	0,148	0,123	0,040

Not: %5 anlamlılık düzeyine göre kritik değer; ADF ve PP testi için seviye değerleri ve birinci gecikmeli değerleri için sırasıyla -2,981 ve -2,986’dir. KPSS testi için kritik değerler seviye değerleri ve birinci gecikme değerleri için 0,463’tür.

ADF birim kök testi sonuçlarına göre Tablo 9’dan hareketle U, FDI, Gov Exp, Trop ve RGDP değişkenlerinin seviye değerlerinde durağan olmadığı, %5 anlamlılık düzeyinde tüm değişkenlerin birinci farkı alındıktan sonra durağanlaştığı

gözenmiştir. Dolayısıyla aynı derceden enetgre olan serilere zaman serisi yöntemi uygulanabilmektedir.

DF testi ve GDF testi hata terimlerinin belirsiz unsurlar içerdiği ve eş-varyans olması gibi bazı temel varsayımlara dayanmaktadır. Phillips ve Perron (1988)'de yaptıkları çalışmada, bu iki testin de zaman serisinde ortaya çıkan beklenmedik bir şok etkisiyle yapısal kırılmaya maruz kaldığı durumlarda yetersiz kaldığını belirtmişlerdir. Modelde bu beklenmedik kırılma etkilerinden kurtulmak için hata terimlerini düzeltmeyi öngören parametrik olmayan bir ekleme yapmayı öngürmüşlerdir. Tablo 9'dan elde edilen PP testi sonuçlarına göre seviye değerlerinde tüm değişkenlerin durağan olmadığı görülmektedir. (Birim Kök Testi, 2017).

DF, GDF ve PP testlerinde ortak nokta, H_0 hipotezinin serinin birim kök içerdiğini yani serinin durağan olmadığınıdır. KPSS testi için ise tam tersi bir durum geçerlidir. H_0 hipotezi serinin birim kök içermediğini, serinin durağan olduğunu varsaymaktadır (Birim Kök Testi, 2017) Tablo 9'dan elde edilen KPSS birim kök testi sonuçları ADF birim kök testi sonuçlarını destekler niteliktedir. Durağanlık sınanması yapıldıktan sonra verilerdeki olası yapısal kırılmayı dikkate alan ZA birim kök testi sonuçları Tablo 10' da gösterilmiştir.

Tablo 10: Zivot – Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

	U		FDI		Gov Exp.		Trop		RGDP	
	Model A	Model C	Model A	Model C	Model A	Model C	Model A	Model C	Model A	Model C
Test İstatistiği	-4,021	-3,965	-2,874	-4,588	-4,886	-4,809	-4,793	-5,534	-3,322	-3,862
Kırılma Tarihi	2007	2003	2008	2005	1999	1998	1997	1994	2002	2001
Gecikme Uzunluğu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kritik Değer (%5)	-4,42	-5,08	-4,42	-5,08	-4,42	-5,08	-4,42	-5,08	-4,42	-5,08

Not: Kritik değerler Zivot, Andrews (1992)'den elde edilmiştir.

ZA birim kök testi sonuçları Tablo 10'da gösterilmiştir. ZA birim kök testi sonuçları yorumlanırken, test istatistiği ZA kritik değeri ile karşılaştırılır. Test istatistiğinin mutlak değer olarak daha küçük çıkması halinde; etkisi araştırılan model için yapısal kırılma olmadan birim kök olduğunu söyleyen temel hipotez reddedilemez. Model A için sonuçları incelediğimizde; Gov Exp ve Trop serileri hariç diğer tüm değişkenler yapısal kırılma olmadan birim kök'e sahiptir. Daha sonra tüm değişkenler için Model C tahmin edilmiştir. Model C'ye göre; Trop değişkeninin trend fonksiyonunda meydana gelen bir yapısal kırılmayla birlikte serinin trend durağan olduğu görülmektedir. Model C'ye göre geri kalan tüm değişkenler yapısal kırılma olmaksızın birim köke sahiptir.

Kırılma yıllarını yorumladığımızda; en çok dikkat çeken değişken istihdam oranıdır. Tablo 10'da kırılma tarihi bu değişken için Model C'ye göre 2003 yılı olarak verilmiştir. Özellikle 2001 krizi sonrası ülkeyi terk eden yabancı sermaye ve birçok şirketin piyasadan çekilmesi sonucu Türkiye'de istihdam edilen kişi sayısı önceki yıllara göre azalmıştır. 2001 krizi sonucu ülkeyi terk eden yabancı

sermayenin istihdam dışındaki nihai etkileri Model C'ye göre FDI değişkeni için 2005 yılında ortaya çıkmıştır. Dış ticaret açığı 1994'te Türk Lirasının aşırı değerlenmesi sonucu ortaya çıkan yüksek cari hesaplar açığı dış ticaret açığında yapısal kırılma meydana getirmiştir. Kişi başına düşen reel GSYH değişkenini de Model C'ye göre 2001 krizi ile ilişkilendirmek mümkündür.

Yapısal kırılmaları dikkate alan ZA birim kök testi yapıldıktan sonra değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını belirlemek için GH eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11: Gregory –Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model	ADF*	T_b	Z_t^*	T_b	Z_a^*	T_b
CC	-5,96 (1)	2001	-5,44	2002	-28,79	2002

Not: Parantez içindeki değerler gecikme uzunluğunu göstermektedir. Kritik değerler %5 anlamlılık seviyelerinde ADF* ve Z_t^* için Model CC için -5,56'dır. Z_a^* için %5 anlamlılık seviyesinde kritik değer -59,40'tır.

Tablo 11'de GH eşbütünleşme testinin sonuçları görülmektedir. Model CC için Z_t^* ve Z_a^* test istatistikleri mutlak değer olarak %5 anlamlılık seviyesinde kritik değerden küçüktür. Fakat ADF* test istatistiği mutlak değerce %5 kritik değerden daha büyüktür. Dolayısıyla, GH eşbütünleşme testi sonuçlarına göre eşbütünleşmenin olmadığını gösteren temel hipotezin alternatifi olan değişkenler arasında eşbütünleşme vardır hipotezi %5 olasılık değerine bağlı olarak kabul edilir (Yılancı ve Özcan, 2010: 30). Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi GH testi ile belirlendikten sonra, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini görebilmek için istihdam modelinin uzun dönem tahmin sonuçları Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12: İstihdam Modelinin Uzun Dönem Tahmin Sonuçları, Bağımlı Değişken: U_{it}

Değişken İsmi	Katsayı Tahmini	T-İstatistiği	P-Değeri
DYY (FDI)	0,0219	-2,9487	0,0074
Hükümet Harcamaları (Gov Exp)	0,0171	8,6886	0,0191
Dış Ticaret Açığı (Trop)	0,0036	2,5304	0,0775
Kişi Başına Reel GSYH (RGDP)	0,4583	1,8518	0,0000
Sabit Terim (c)	12,5080	31,5729	0,0000

Tablo 12’ye göre dış ticaret açığı değişkeni hariç diğer değişkenler istatistikî olarak anlamlıdır ve işaretler de beklenen yöndedir. Uzun dönemde DYY % 1 arttığında istihdam yaklaşık olarak % 0,02 kadar artmaktadır. Hükümet harcamaları ve kişi başına reel GSYH değişkenlerindeki % 1’lik artış ise istihdamı sırasıyla % 0,01 ve % 0,45 arttırmaktadır. DYY’deki artışın istihdamı artırması teori ile paralellik göstermektedir. Nitekim Vernon Ürün Devreleri Teorisinde (1960) üretilen malların standartlaşma aşamasına kadar yer değiştirebileceği, standartlaştıktan sonra ürün üretim maliyetlerinin daha düşük olduğu ülkelerde istihdam olanakları yaratacağını öngörmektedir. Hükümet harcamaları değişkeninin katsayı tahmininin düşük çıkması yaratılan kaynakların istihdam dışında kullanıldığını göstermektedir. Modelde bu değişken beklendiği gibi anlamsız çıkmıştır. Model sonuçlarına göre istihdamı en çok etkileyen değişken ise kişi başına reel GSYH değişkenidir. Bu durum büyüme-istihdam ilişkisinin teorik temeline dayanmaktadır. Büyümeyi “*üretim olanakları eğrisinin sağa kayması*” şeklinde tanımlamak mümkündür. Üretim olanakları eğrisinin sağa kayması mevcut durumda üretilen mal ve hizmetten daha fazla mal ve hizmet üretmeyi gerektirmektedir. Böylece teknoloji düzeyinin düşük olduğu GOÜ’lerde emek yoğun üretim teknikleri kullanıldığı için istihdam artışı sağlanacaktır.

İstihdam modelinin uzun dönem tahmin sonuçları Tablo 12’de incelendikten sonra, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ve bu ilişkinin yönünü test edebilmek için Granger Nedensellik Testi analizi yapılmış ve bu testin sonuçları Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Sample: 1990-2016			
lags: 2			
H ₀ Hipotezi	Gözlem	Chi 2	olasılık
U, FDI'nın granger nedeni değildir	27	5,201	0,074
FDI, U'nun granger nedeni değildir	27	1,978	0,372
U, Gov Exp.'nin granger nedeni değildir	27	13,551	0,001
Gov Exp., U'nun granger nedeni değildir	27	5,858	0,053
U, Trop'un granger nedeni değildir	27	12,848	0,002
Trop, U'nun granger nedeni değildir	27	1,456	0,483
U, RGDP'nin granger nedeni değildir	27	28,882	0,000
RGDP, U'nun granger nedeni değildir	27	6,227	0,044

Tablo 13'teki Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre, istihdam değişkeni ile kişi başına reel GSYH değişkeni arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. İstihdam ile DYY arasında ise bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Geriye kalan diğer değişkenler ile istihdam arasında %5 olasılık değerine bağlı olarak tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur.

SONUÇ

Küreselleşme olgusunun hız kazanmasıyla birlikte yerel pazarlar küresel pazarlara dönüşmüş ve yabancı sermayenin ülke ekonomisine katkıları çok önemli hale gelmiştir. GÜ ve GOÜ’de uygulanan liberal politikalar sermayenin küresel ölçekte serbest dolaşımını kolaylaştırmış ve ticaret serbestleşmiştir. Böylece artık ülkeler yabancı sermayeyi bir ekonomi politikası aracı olarak kullanmaya başlamışlardır.

Tasarruf açığı olan ülkelerde yatırımların yetersiz kalması, ülkelerin dış finansman kaynaklarına olan ihtiyaçlarını arttırmıştır. Bu nedenle yabancı sermaye, ülkelerin ekonomik istikrar kazanmalarında önemlidir. Türkiye bir iç politika aracı olarak sermaye yetersizliğini yabancı sermaye ile karşılamaya çalışmış fakat enflasyonun yüksek seviyelerde olması, yatırım ortamının yabancı sermaye için avantajlı konumda olmaması, politik istikrarsızlıklar Türkiye’ye yeterince yabancı sermaye girmesini engellemiştir. Siyasi ve ekonomik belirsizliklerin dışında kalan ülke içi kayıt dışı ekonominin varlığı, yeteri hukuki düzenlemelerin olmaması, haksız rekabetin önlenememesi yabancı sermayenin ülkemize girişine engel teşkil etmiştir.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için, 1990-2016 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak, DYY ile İstihdam, Hükümet harcamaları, dış ticaret açığı ve kişi başına reel GSYH değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analizde bu değişkenler arasındaki ilişki test edilmiştir. Öncelikle ADF testi aracılığıyla değişkenlerin durağanlık durumları araştırılmış, tüm değişkenlerin birinci dercede durağan olduğu görülmüştür.

Çalışmadan elde edilen GH eşbütünleşme testi bulgularına göre doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye’de istihdam seviyesinin istenilen düzeye ulaşmasında DYY’lerin uzun dönemde etkili olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla çalışmada elde edilen sonuçlara göre; çalışmanın giriş bölümünde kurulan “*DYY’ler istihdam üzerinde pozitif bir korelasyona sahiptir*” hipotezi kısa dönemde Türkiye için reddedilmesine rağmen, uzun dönemde bu hipotez Türkiye için doğrulanmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, yapısal kırılmalar altında uygulanan Zivot-Andrews birim kök testi kırılma tarihlerini, istihdam, Hükümet harcamaları, doğrudan yabancı yatırımlar, dış

ticaret açığı ve kişi başına reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla değişkenleri için sırasıyla; 2003, 1998, 2005, 1994 ve 2001 yıllarını vermektedir. İktisat teorisine göre zaman serilerinde meydana gelen bu yapısal kırılmalar iktisadi kriz, iktisat politikalarında yapılan değişiklik, teknolojik değişim gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Ancak, DYY'nin istihdam yaratıcı etkisini maksimum kılmak için, Türkiye'ye gelen DYY'nin satın alma ve birleşme şeklinde olmasından ziyade yeşil alan yatırımı olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Çünkü teorik olarak DYY'nin istihdamı ancak yeni yatırımlar yapılması durumunda olumlu etkilemesi beklenmektedir. DYY ile istihdam arasındaki ilişkiyi belirlemek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Nedensellik testi sonucu istihdam değişkeninin, DYY hariç diğer tüm değişkenlerle nedensel bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. İstihdam değişkeninin DYY ile nedensel bir ilişki içinde olmaması teoride de beklenen bir durumdur. Nitekim literatürde, yapılan yatırımın özelleştirme şeklinde gerçekleşmesi veya yatırım türüne uygun istihdam yapısının olmaması istihdam seviyesi üzerinde olumlu ya da olumsuz anlamda bir etki yaratmayacaktır. Ayrıca, nedensellik analizi kısa dönemli bir analizdir. Dolayısıyla, bu sonuç bize kısa dönemde DYY'lerin istihdam üzerinde bir etki yaratmadığını göstermektedir. İstihdam ile yakından ilişkili diğer bir kavram olan işsizliği düşürmek için uzun dönemde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin genel istihdam politikalarının yanı sıra özel istihdam politikalarına daha çok ağırlık vermeleri gerekmektedir. Yerel istihdam politikalarına bağlı olarak Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinin iklim, coğrafi yapısı şartları dikkate alınarak işsizliği düşürücü yerel yatırımlar gerçekleştirilmelidir. Dolayısıyla Türkiye'deki istihdam yapısını DYY'nin kaderine bırakmaktan ziyade Türkiye'nin coğrafi yapısına bağlı bölgesel istihdam politikalarına yönelik yeni stratejiler geliştirilmelidir ve yerel yatırımlara öncelik verilmelidir.

İktisat teorisine göre yatırımlar artıkça istihdam seviyesinin bundan olumlu etkilenmesi beklenilmektedir. Dolayısıyla, istihdamı arttırmak için yeni yatırımlar yapılmalıdır. Yapılan birçok âmpirik çalışmada, yabancı sermayenin yapıldığı ülkelerde istihdamı arttırdığı gözlemlenmiştir. Fakat bu artış ülkeye giren DYY miktarına göre daha azdır. Bu durum GOÜ için üzüntü verici hatta çoğu zaman eleştiri konusu olmuştur.

Sonuç olarak, DYY'nin istihdama etkileri göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'de işgücü piyasaları yeniden düzenlenmeli, ülkeye gelecek yabancı sermayenin sektörler arasında dengeli dağılımı sağlanmalı, yabancı yatırımcılar için gerekli yatırım ortamının iyileştirilmesi ve gerekli hukuki düzenlemeler yapılmak suretiyle Türkiye DYY'den daha fazla yararlanmalıdır. Ancak, Türkiye'ye gelen DYY özelleştirme ve birleşme şeklinden ziyade istihdama katkı yapan, teknoloji düzeyini yükselten, katma değeri yüksek malların üretildiği ve diğer sektörleri uyarıcı etkiye sahip olan yeni yatırımlar şeklinde gerçekleştiği takdirde, ülke ekonomisi ve istihdam yabancı sermayeden olumlu etkilenecektir.

KAYNAKÇA

Akar, G. (2010). *Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Kompozisyonunun Ekonomik Büyümeye Etkisi* (Master's thesis, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı).

Akbulut, M. (2009). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımları: Büyüme istihdam ilişkisi* (Master's thesis, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Andersen, P. S. ve Philippe H. (1998). *Foreign direct investment and employment in the industrial countries*. No. 61. Bank for International Settlements, Monetary and Economic Department, 1998.

Asiedu, E., ve Esfahani H. S. (2003). The Determinants of Foreign Direct Investment Employment Restrictions, Erişim: SSRN: <http://ssrn.com/abstract>. Vol. 835345. 2003.

Ateş, M. (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerine Olası Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aykut, D., ve Sayek, S. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Kompozisyonunun Ekonomik Büyümeye Etkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, 2(3), 33-64.

Balasubramanyam, V. N., Mohammed S., ve David S. (1996). Foreign direct investment and growth in EP and IS countries. *The Economic Journal* (1996): 92-105.

Baldwin, R. E. (1995). *The effects of trade and foreign direct investment on employment and relative wages*. No. w5037. National Bureau of Economic Research, 1995.

Berger N. A., Anthony S., Joseph M. S., ve Gregory F. U. (1997). *The Effects of Bank Mergers and Acquisitions on Small Business Lending*. <http://www.federalreserve.gov/pubs/feds/1997/199728/199728pap.pdf>. (23.04.2016)

Berksoy, T., ve Saltoğlu. B. (1998). Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri (Capital movements in Turkish economy) Istanbul Chamber of Commerce Publications. (1998).

Bozdağlıoğlu, E.Y. ve Evlimoğlu U. (2014). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Nisan 2014, Cilt: 11, s.38-41.

Buckley, P. J., Casson, M., (1976). *The Future of the Multinational Enterprise*. New York: Holmes and Meier Publishers.

Bulutoğlu, K. (1970). *100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Cam E. (2003). *Türk İstihdam Politikasında Çalışan Kadınlar ve Uygulanan Politikalar, Çelik İş Sendikası Aylık Yayın Organı*. 3(11). Ankara http://www.celik-is.org/egitim/dergi/calisan_kadınlar1.pdf (18/01/2016)

Caves, R. (1974). E. *International Trade, International Investment, and Imperfect Markets*. No. 9-14. International Finance Section, Princeton University, 1974.

Colbert, J. G. ve Spıcer H. B. (1995). A Multi-Case Investigation of A Theory of The Transfer Pricing Process. *Accounting Organizations and Society*. 20(6):423 456, [http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/Tebliğler/5520/Trans_Fiyat_Teb1/5.htm\(gib\)](http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/Tebliğler/5520/Trans_Fiyat_Teb1/5.htm(gib))

Coşkun, R. (2001). Determinants of Direct Foreign Investment in Turkey. *European Business Review*. 13(4): 221–226.

Çinko, L. (2009). Doğrudan Tabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 26(1): 118,119

Demirel, O. (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

Dickey, D. A., ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1057-1072.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu (2003). T.C. Resmi Gazete, 4875, 5 Haziran 2003.

Dönmez, A. (2009). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Üzerine Olan Etkileri: Türkiye üzerine bir uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Durgan, S. (2016). Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi. *Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara*.

Dunlop, J. T. (1938). The movement of real and money wage rates. *The Economic Journal*, 48(191), 413-434.

Düzenli, C. (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri: Serbest Bölgeler Açısından Bir Analiz*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ekinci, A. (2011). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama etkisi: Türkiye uygulaması (1980-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 6.2 (2011): 71-96.

Erdil, E., Pamukçu, T. M., Erden, Y., Göksidan, H. T., & Kepenek, E. (2011). Türkiye ekonomisinde yabancı sermayeli firmaların Ar-Ge etkinliklerinin analizi [Analysis of research and development (R&D) activities of foreign firms in the Turkish Economy]. *Türkiye Uluslararası Yatırımcılar Derneği (YASED) için hazırlanan rapor (report prepared for YASED), Istanbul, Turkey*.

Ernst, C. (2005). The FDI–employment link in a globalizing world: The case of Argentina, Brazil and Mexico. *International Labour Office, Employment Strategy Paper* 17 (2005).

Eurostat, (2005). European Union Foreign Direct Investment Yearbook 2005: Data 1998-2003. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Fisher, I. (1973). I Discovered the Phillips Curve:" A Statistical Relation between Unemployment and Price Changes". *Journal of Political Economy*, 81(2, Part 1), 496-502.

Geishecker, I. ve Gabor H. (2005). *Employment Effects of Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe*. No. 321. The Vienna Institute for International Economic Studies, wiiw, 2005.

Başkanlığı, G. İ. ve Başkanlığı, S. G. D. (2010). Yılı Faaliyet Raporu. *Ankara: Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı*.

Golejewska, A. (2001). Foreign Direct Investment and Employment in a Host Country: The Case of Polish Manufacturing. *Yearbook Of Polish European Studies*, No.5

Göçer, İ. ve Peker O. (2014). "Yabancı Doğrudan Yatırımların Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri: Türkiye, Çin ve Hindistan Örnekleminde Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi." *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar* 8.1 (2014): 87-116.

Göçer, İ., Mercan, M. ve Peker. O. (2014). Effect of Foreign Direct Investments on the Domestic Investments of Developing Countries: A Dynamic Panel Data Analysis (i). *Journal of Economic and Social Studies* 4.1: 69.

Gregory, A. W. ve Hansen, B. E. (1996). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts. *Journal of econometrics*, 70(1), 99-126.

Görmezöz K. K. (2007). *Türkiye'ye Doğrudan gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.

Gelir İdaresi Başkanlığı, (2010). Yılı Faaliyet Raporu. Ankara: Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı.

Habib, M. D., ve Saima S. (2013). Impact of Foreign Direct Investment on Employment Level in Pakistan: A Time Series Analysis. (2013).

Hall, A. J., ve Brady, C. J. (1977). Assimilate Source-Sink Relationships in *Capsicum Annuum* L. II. Effects of Fruiting and Defloration on the Photosynthetic Capacity and Senescence of the Leaves. *Functional Plant Biology*, 4(5), 771-783.

Hatzius, Jan. (2000). "Foreign Direct Investment and Factor Demand Elasticities." *European Economic Review* 44.1: 117-143.

IMF ve OECD, (2003). *Foreign Direct Investment Statistics: How Countries Measure FDI, 2001*. Washington. DC. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fdis/2003/fdistat.pdf>, (16.10.2015).

Jayaraman, T. K., ve Baljeet S. (2007). "Foreign direct investment and employment creation in Pacific Island countries: an empirical study of Fiji." *Asia-Pacific Research and Training Network on Trade Working Paper Series* 35: 1-15.

Kahramanoğlu, İ.E. (2009). *Uluslararası Doğrudan Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi ve Ülkelerin Hazmetme Kapasitesi-Türkiye Örneği*. Hazine Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, 6800.

Karagöz, K. (2007). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970-2005. *Journal Of Yasar University*. 2(8): 927-948.

Karlsson, S., Lundin N., Sjöholm, F. ve Ping, H. (2009). "Foreign Firms and Chinese Employment", *The World Economy*, 32(1), 178-201.

Karluk, R. (2001). *Türkiye de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye*, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları. 41.

Kaymak, H. (2005). Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak için Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli mi?. *Maliye Dergisi*, 2005(147), 74-104.

Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, investment, and Money*. https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=keynes+1936+general+theory&oq=keynes+1936. (E.T. 16/09/2017).

Knoedler, H.(2000). Domestic employment effects of foreign direct investment: empirical evidence for West-Germany 1986 to 1996. *Management Research Review* 23. (2-4) , 44.

Koojaroenprasit, S. (2012). The impact of foreign direct investment on economic growth: A case study of South Korea." *International Journal of Business and Social Science* 3.2.

Lal, S. (1995). Employment And Foreign Investment: Policy Options For Developing Countries. *International Labour Review*. Geneva: 134: 4–5.

Lim, E. G. (2001). Determinants of, and the Relation Between, Foreign Direct Investment and Growth A Summary of the Recent Literature. *IMF Working Paper*. No. 01/175. 1–27.

Lundan, M.S. (2006). Reinvested earnings as a component of FDI: an Analytical Review of The Determinants of Reinvestment. *Transnational Corporations*, 15(3).

Mayom, David A., (2015). The Impact of Foreign Direct Investment on Labor Market Measures: Evidence from Sub-Saharan Africa. *Master's Theses*. Paper 144.

Messerlin, P. (1995). The Impact of trade and capital movements on labour: evidence on the French case. *OECD Economic Studies* 24 (1995): 89-124.

Meyer, K. ve ESTRIN, S. (1998). *Entry Mode Choice in Emerging Markets Greenfield, Acquisition, and Brownfield*. Center for East European Studies, Copenhagen Business School, Working Paper No. 18, February 1998, , (15.10.2015), s.3-4.

Mickiewicz, T., Radosevicand, S., ve Varblane, U. (2000). "The Value Of Diversity: Foreign Direct Investment And Employment in Central Europe During Economic Recovery" *Faculty of Economics and Business*. Tartu University Pres, No:2.

Mortensen, D.T. (1986). *Job Search and Labor Market Analysis*, in Q. Ashenfelter, R. Layard (cd.) *Handbook of labor cconomics*. Norlh-Holland, Amsterdam. 849-919.

Modigliani, F. (1977). The monetarist controversy; or, should we forsake stabilization policies?. *Economic Review*, (Spr suppl), 27-46.

My İstatistik (2017). *Birim Kök Testi*. <http://www.myistatistik.com/metodoloji/-birim-kok/30.07.2017>, (01.06.2017)

Özcan, B., ve Ayşe A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği." *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi* 12: 65-88.

Parasız, İ. (2004). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Pehlivan, G. G., Utkulu, U. (2007). *Türkiye'nin Tüketim Fonksiyonu: Parçalı Hata Düzeltme Modeli Bulguları*. Akdeniz University Faculty of Economics and Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(14).

Peker, O., ve Göçer. İ. (2010). Yabancı doğrudan yatırımların Türkiye'deki işsizliğe etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Ege Akademik Bakış* 10.4 (2010): 1187-1194.

Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1361-1401.

Peterson, W. (1994). *Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme*, Erzurum: Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Rolf, A. (1994). Foreign Investment: Engine For Employment?. Organisation For Economic Cooperation And Development. *The OECD Observer*. Paris: Oct/Nov Iss. 190.

Ron, M., ve Sunley, P. (1996). Paul Krugman's Geographical Economics And Its Implications For Regional Development Theory: A Critical Assesment. *Economic Geography*, July, 72, 3: Academic Research Library.

Saatçioğlu, C. (2002). *Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye*" <https://www.google.com.tr/#q=cem+saat%C3%A7io%C4%9Flu+do%C4%9Frudan+d%C4%B1%%9F+yat%C4%B1r%C4%B1mlar+ve+t%C3%BCrkiye>. (10.05.2016).

Sandalcılar, A. R. (2012). Türkiye’de Yabancı Doğrudan Yatırımların İstihdama Etkisi: Zaman Serisi Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 26,3 -4.

Saray, M. O. (2011). Doğrudan yabancı yatırımlar-istihdam ilişkisi: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 161, 381-403.

Seyidoğlu, H., (1999). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, İstanbul: Kurtiş Matbaası.

Titiz, İ., Demir, Y., ve Onat, O. K. (2007). Türkiye’de Şirket Birleşmelerinde Birleşme Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yoluyla Belirlenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9(11):1-10.

TÜİK, (2011). *Eksik istihdam*. http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_-2011/turkce/metaveri/tanim/index.html. 06.07.2017.

Türkay O. (2005). *İktisada Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Ulusoy, A., ve Karakurt B (2001). Finansal İstikrarın Korunması ve Önemi. *İktisat İşletme ve Finans* 16.188 (2001): 88-98.

Unctad, World Investment Report (1995). *Transnational Corporations and Competitiveness*, United Nations Conference on Trade and Development Division on Transnational Corporations and Investment, New York and Geneva. <http://www.unctad.org/en/docs/wir1995_en.pdf>, (14.10.2015). 145.

Üçler, G. Kızılkaya, O. ve Bulut. Ü. (2013). "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile İstihdam Arasındaki İlişki: 1989-2011 Dönemi İçin Türkiye Örneği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi* 5. 2.

Vergil, H., ve Ayaş N. (2009). "Doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkileri: Türkiye örneği." *İktisat İşletme ve Finans* 24.275, s. 89-114.

Walderkirch, Andreas., Nunnenkamp, P., Eduardo, J., and Bremont, A. (2009). Employment Effects of FDI in Mexico's non-Maquiladora Manufacturing. *Journal of Development Studies*. 1165-1183.

Yaylı, Şifa ve Değer M. K.(2012). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İstihdam Arası İlişkiler: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Dinamik Panel Veri Nedensellik Analizleri (1991-2008). *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* 49.568 (2012): 43-63.

Yılancı, V., ve Özcan, B. (2010). Yapısal kırılmalar altında Türkiye için savunma harcamaları ile GSMH arasındaki ilişkinin analizi. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 21-33.

Yılmaz, L. (2006). 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10): 173-190.

Yılmaz, Ö., V. Kaya, ve M. Akıncı. (2011). "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980-2010)." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 25. 3-4 (2011).

Zivot, E. ve Andrews, D. W. K. (2002). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of business & economic statistics*, 20(1), 25-44.

EKLER

Ek 1: Doğrudan Yabancı Yatırım- İstihdam Literâtür Özeti

Yazar(lar)	Örnek	Yöntem ve Temel Bulgular
Saray (2011)	Türkiye	Saray (2011) Türkiye’de 1970-2009 dönemi verilerini kullanarak DYY ve istihdam ilişkisini incelemiştir. ARDL eşbütünleşme testi ve Hata Düzeltme Modeli sonuçlarına göre literâtürdeki bulgulara paralel olarak DYY ile istihdam arasında uzun dönemli ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Buna göre; Türkiye’ye gelen DYY işsizlik üzerinde pozitif bir etkiye sahip değildir.
Göçer ve Peker (2014)	Türkiye, Çin, Hindistan	1980-2011 dönemi verilerini kapsayan ve doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada, Türkiye, Çin ve Hindistan için, Carrion-i- Silvestre vd. (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi, Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eş-bütünleşme testi ve dinamik en küçük kareler yöntemini uygulayarak ulaştıkları âmpirik bulgulara göre; DYY’deki % 10’luk artış Türkiye’de istihdamı % 0,3 azaltırken, emek faktörünün ucuz olduğu Çin ve Hindistan’da istihdamı sırasıyla % 0,3 ve % 12 oranında arttırmaktadır.
Ekinci (2011)	Türkiye	Ekinci 1980-2010 dönemine ait verileri kullanarak yaptığı çalışmada DYY, büyüme ve istihdam arasındaki uzun dönem ilişkisini analiz etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre ekonomik büyüme ile DYY arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilirken, bu ilişki DYY ile istihdam arasında tespit edilememiştir.
Vergil ve Ayaş (2009)	Türkiye	Dört sektör bazında (İmalat Sanayi, Mali Aracı Kuruluşlar, Toptan ve Perakende Ticaret, Madencilik ve Taşocakçılığı) 1992-2006 arası yıllık veriler incelenmiş ve DYY ile istihdam arasındaki ilişki panel veri analizi yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Çalışma sonucuna göre, dört sektörün istihdam düzeyi incelenen dönemde DYY’den olumsuz etkilenmiştir.
Peker ve Göçer (2010)	Türkiye	Çalışmada DYY’nin Türkiye’deki işsizlik üzerindeki etkisi, 2000-2009 dönemi verileri kullanılarak; sınır testi yaklaşımıyla araştırılmıştır. Elde edilen sonuca göre; uzun dönemde DYY istihdam üzerinde bir etki yaratmadığı halde, kısa dönemde ilk önce istihdamı arttırdığı iki dönem sonra ise azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.
Karagöz (2007)	Türkiye	DYY ile istihdam arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere 1970-2005 dönemine ait verileri kullanmıştır. Sonuçlar, Türkiye’de DYY ile istihdam arasında anlamlı bir etkileşim bulunmadığını göstermektedir.

Sandalcılar (2012)	Türkiye	Sandalcılar 2012’de zaman serisi analizi yöntemini kullanarak yaptığı çalışmada; DYY’lerin istihdam üzerindeki etkilerini araştırmıştır. DYY ile istihdam arasında bir ilişki tespit edilmemiştir.
Üçler, Kızılkaya ve Bulut(2013)	Türkiye	Üçler, Kızılkaya ve Bulut 2013’de ARDL eşbütünleşme yöntemini kullanarak yaptıkları çalışma sonucuna göre; Türkiye’de DYY’ler istihdam üzerinde bir etki yaratmamaktadır.
Yaylı ve Değer (2012)	Gelişmekte Olan 27 Ülke	Yaylı ve Değer yaptıkları çalışmada DYY ile istihdam arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Dinamik Panel Veri Analizi Yönteminin kullanıldığı çalışma sonuçlarına göre; DYY kısa dönemde GOÜ’lerdeki istihdamın önemli bir belirleyicisidir.
Andersen ve Hainaut (1998)	Endüstrileşmiş ülkeler	Zaman serisi analizini yönteminin kullanıldığı çalışmada DYY çıkışlarının ülkelerde iş kayıplarına neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Göçer, Mercan ve Peker (2014)	Türkiye	Göçer, Mercan ve Peker 2000-2011 dönemi verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada; elde edilen sınır testi yaklaşımı sonuçlarına göre, Türkiye’de işsizliği azaltmak için ihracatın DYY’lerden daha etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Jayaraman ve Singh (2007)	14 pasifik ülke	Jayaraman ve Singh istihdam arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1970-2003 dönemi verilerini kapsayan çalışmada zaman serisi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan çalışmanın sonucuna göre; kısa dönemde DYY’lerden GSYH’ya, uzun dönemde ise DYY’lerden istihdama doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Balasubramanyam, Mohammed ve David (1996)	46 Avrupa ülkesi	Balasubramanyam, Mohammed ve David yaptıkları çalışmada DYY’nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; ihracatı arttırmaya yönelik politika uygulayan ülkeler ile kaliteli işgücüne sahip ülkelerin büyüme oranları ithalat girdi bağımlılığı olan ülkelerle kıyaslandığında daha fazla etkilenmektedir.
Baldwin (1995)	OECD Ülkeleri	OECD ülkelerinde DYY ve dış ticaretin ücret seviyesi ve istihdam düzeyi üzerindeki etkisini incelemiştir. DYY ve istihdam ilişkisinde, DYY’nin yurtiçi yatırımları ikame boyutu, mevcut tesislerin satın alınmasından ziyade, istihdamı arttıracak sektörlerle yönelmesinin gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.
Jayaraman ve Singh (2007)	14 Pasifik Adası Ülkeleri(PIC)	Jayaraman ve Singh yaptıkları çalışmada DYY ve GSYH değişkenleri ile istihdam düzeyi arasında uzun dönemde bir ilişki olup olmadığını, koentegrasyon ve nedensellik testi ile 1970-2003 yılları için araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, istihdam düzeyi, DYY ve GSYH’dan pozitif şekilde etkilenmektedir.

Yılmaz, Kaya, Akıncı (2011)	Türkiye	Yılmaz, Kaya, Akıncı yaptıkları çalışmada Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisini araştırmışlardır. 1980-2008 dönemi ait verilerin kullanıldığı çalışmada zaman serisi analizi sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.
Asiedu ve Efsahani (2003)	52 ülke	Hükümetin yabancı sermayeli firmalarınistihdama yönelik politikalara müdahale etmelerine neden olan faktörleri araştırmışlardır. LOGİT ve PROBIT yönteminin kullanıldığı araştırmada, DYY projesinde yatırımın yapıldığı ülkenin işgücünün önemli bir yer tutmasına ve gerçekleşen projenin yatırımın yapıldığı ülke için önemi gibi faktörler açısından müdahalenin arttığı sonucuna ulaşmıştır.
Micikiewicz vd’nin (2000)	Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya, Estonya	Micikiewicz vd’nin Çek cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya, Estonya ülkelerini baz alarak 1936-1996 dönemi arasında DYY ve istihdam seviyesi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada, iatihdamın DYY’den olumlu etkilendiği, fakat istihdam düzeyindeki artışın dört ülkede farklılaştığı sonucuna ulaşmışlardır.
Hatzius (2000)	Almanya ve İngiltere	Hatzius’un Almanya ve İngiltere ülkelerini baz alarak ve OLS (En Küçük Kareler Yöntemi) yöntemini kullanarak işgücü maliyetleri ve DYY arasındaki ilişkiyi belirlemek için yaptıkları çalışma sonuçlarına göre; ucuz emek ev sahibi ülkenin DYY çekme potansiyeli üzerinde etkilidir.
Golejewska (2001)	Polonya	Golejewska Polonya’yı baz alarak yaptığı çalışmada, 1993-2000 döneminde DYY’nin sektörel istihdam yapıları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Cam, cam ürünleri, işlenmiş metal eşya ve tekstil ürünleri sektöründe DYY’nin pozitif etkisi gürülürken, hazır giyim ve ayakkabı sektörünün DYY’den olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.
Habib ve Sarwar (2013)	Pakistan	Habib ve Sarwar Pakistan’da 1970-2011 dönemi verilerini kullanarak doğrudan yabancı yatırımların istihdam düzeyi üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada zaman serisi analizi sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar ve GSYH istihdamı pozitif yönde etkilerken; döviz kuru ile istihdam arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.
Geishecker ve Hunya (2005)	Estonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya ve Romanya	Geishecker ve Hunya Sıradan En Küçük Kareler (OLS) yöntemini baz alarak doğrudan yabancı yatırımların istihdam seviyesi üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmada; 1996-2001 döneminde DYY bu ülkelerin tümünde istihdamı arttırırken en fazla artışın ise Slovakya’da gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır.

Ernst (2005)	Arjantin, Brezilya ve Meksika	Ernst'in Latin Amerika ülkesi Arjantin, Brezilya ve Meksika ülkeleri üzerinde yaptığı çalışmada yabancı yatırımların sektörler açısından etkilerini incelemişlerdir. DYY'nin istihdam ve büyüme gibi makroekonomik değişkenleri etkilemediği sonucuna ulaşmıştır.
Koojaroenprasit (2012)	Güney Kore	Koojaroenprasit Güney Kore'yi baz alarak yaptığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. 1980-2009 dönemi yıllık zaman serisi verilerinin kullanıldığı çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlarının büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Kralsson, Lundin vd. (2009)	Çin	Kralsson, Lundin vd. Çin'de yaptıkları çalışmada doğrudan yabancı yatırımların yeni iş alanı yaratma kapasitesini incelemişlerdir. OLS yönteminin kullanıldığı çalışmada; 1998-2004 dönemi verileri kullanılarak doğrudan yabancı yatırımların Çin imalat sanayisinde yeni iş alanları yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.
Kahramanoğlu (2009)	Türkiye	Kahramanoğlu 2009'da Türkiye üzerinde yaptığı çalışmada; Türkiye'nin 1970-2002 döneminde DYY girişlerinin rekor seviyelere ulaştığı ve aynı zamanda bu dönemde ekonomik büyümeden DYY'ye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Messerling (1995)	Fransa	Messerling 1995'te Fransa örneğini baz alarak yaptığı çalışmada, Ticaret akımlarının ve doğrudan yabancı yatırımların emek piyasası üzerindeki etkilerini incelemiştir. 1977-1992 verilerin kullanıldığı çalışmada ticaret akımlarının istihdam üzerinde etkili olduğu ve yapılan doğrudan yabancı yatırımların ülkenin ihracatını arttırmaya yönelik yapıldığı sonucuna ulaşmıştır.
Aykut ve Sayek (2007)	Türkiye	Aykut ve Sayek'in 2007'de Türkiye üzerinde yaptıkları çalışmada DYY'nin sektörel açıdan değişimi ve bunun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini basit korelasyon analizi ile incelemişlerdir. 1990-2003 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada DYY'nin büyümeyi pozitif etkilediği ve bu etkinin hangi sektörde gerçekleştiğinin önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ek 2: 2012-2016 Dönemi Türkiye’ye DYY Girişleri (Milyar \$) ve Kuruluş Türlerine Göre (Yeni, İştirak, Şube) Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı

Yıllar	DYY Girişi (Milyar \$)	Yeni	İştirak	Şube
2012	13.6	3.592	570	87
2013	12.9	3.471	203	93
2014	12.8	4.397	207	78
2015	17.6	5.274	223	85
2016	12.3	5.273	211	99
Toplam	69.2	22.007	1414	442

Kaynak: Veriler Dünya Bankası ve Ekonomi Bakanlığı “*Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Aralık 2017*” den alınarak Tablo tarafımızdan oluşturulmuştur.

